

III.

VÝPOVĚĎ A ARCHIV

1. DEFINOVÁNÍ VÝPOVĚDI

Věřím, že nyní jsme připraveni riskovat; že jsme ochotni kvůli artikulaci velikého povrchu diskursu předpokládat ony poněkud podivné, poněkud vzdálené figury, jež jsem nazval diskursivní formace; že jsme nechali stranou, nikoliv definitivně, nýbrž pro tuto chvíli a kvůli metodě, tradiční jednotky knihy a díla; že přestaneme považovat pravidla stavby diskursu (spolu s formální organizací, která z nich vyplývá) či situaci mluvícího subjektu (spolu s kontextem a s psychologickým jádrem, jež jej charakterizují) za sjednocující princip; že už nebudeme vztahovat diskurs k původní půdě zkušenosti ani k *apriorní* instanci poznání, nýbrž že jej budeme zkoumat sám o sobě na základě jeho pravidel formování. Předpokládám, že bude možné přistoupit k provedení těchto dlouhodobých šetření týkajících se systému výskytu objektů, objevování a rozmístění způsobů vyprávění, umístění a rozptýlení pojmů, rozvinutí strategických výběrů. Předpokládám, že se nám podaří vytvořit tyto tak abstraktní a problematické jednotky, místo přijetí těch, jež byly dány ne-li ve své nepochybné samozřejmosti, tedy přinejmenším ve zdánlivé důvěrnosti vnímání.

O čem jsem však dosud mluvil? Co bylo předmětem mého zkoumání? A co jsem hodlal popisovat? „Výpovědi“ — jednak v diskontinuitě, která je osvobozuje od všech forem, jež obvykle považujeme za jejich vězňatele, a zároveň v obecném, neohraničeném poli diskursu zdánlivě bez formy. Vyhýbal jsem se však tomu, podat předběžnou definici výpovědi. Nesnažil jsem se ani nějakou postupně zkonstruovat, abych ospravedlnil naivitu svého východiska. Navíc — a to je bezpochyby odplata za přílišnou bezstarostnost — se sám sebe ptám, zda jsem během cesty nezměnil orientaci; zda jsem nenahradil původní horizont jiným výzkumem; zda jsem při analýze „objektů“ či „pojmu“, a ze všeho nejvíc „strategií“ stále ještě mluvil o výpovědích; zda byly skupiny výpovědí skutečně definovány čtyřmi soubory pravidel, kterými jsem charakterizoval diskursivní formaci. A nakonec, jak pevně věřím, namísto postupného upevňování významu tak nestálého slova, jako je „diskurs“, jsem jeho významy spíš rozmnožil: jednou to byla obecná doména všech výpovědí, jednou individualizovatelná skupina výpovědí, jindy stanovená praxe, zahrnující určitý počet výpovědí; ale neobměňoval jsem toto slovo diskurs, které mělo sloužit jako hranice a jako obal termínu výpověď, podle toho, jak se posouvala moje analýza či její moment aplikace, podle toho, jak jsem ztrácel ze zřetele výpověď samotnou.

Nyní tedy bude úkolem uchopit definici výpovědi v jejím samotném kořeni. Zjistit, zda je v předcházejících popisech skutečně přítomná; zjistit, zda to,

oč jde v analýze diskursivních formací, je skutečně výpověď.

Pojem výpověď jsem používal tehdy, když jsem mluvil (jako kdyby šlo o individua nebo o jedinečné události) o „populaci výpovědí“ nebo když jsem výpověď (jako část odlišující se od celku) kladl do protikladu k souborům nazývaným „diskursy“. Na první pohled se výpověď zdála posledním, nerozložitelným prvkem, který lze izolovat a který může hrát roli ve hře vztahů s podobnými prvky. Bod bez povrchu, který však lze vyznačit v rovinách rozmístění a ve specifických formách seskupování. Zrnko objevující se na povrchu tkaniva, jehož konstitutivní složku tvoří. Atom diskursu.

A ihned se objevuje problém: je-li výpověď skutečně elementární jednotkou diskursu, v čem spočívá? Jaké jsou její distinktivní rysy? Jaké hranice jí lze přiznat? Je, či není tato jednotka identická s tím, co logikové označují termínem tvrzení, s tím, co gramatikové charakterizují jako větu, nebo s tím, co se „analytičtí filosofové“ snaží označit pojmem „řečový akt“ (*speech act*)? Jaké místo zaujímá mezi všemi jednotkami, které až dosud přineslo zkoumání jazyka, ale jejichž teorie je často značně nedokonalá, ať už proto, že problémy, jež klade, jsou velice obtížné, nebo proto, že je nesnadné je v tolika případech přísným způsobem vymežit?

Nemyslím si, že nutnou a dostačující podmínkou pro existenci výpovědi je přítomnost definované struktury tvrzení a že o výpovědi lze mluvit pouze tehdy, když máme nějaké tvrzení. Ve skutečnosti mů-

žeme mít dvě dokonale odlišné výpovědi, vztahující se ke dvěma různým diskursivním seskupením, ke kterým nalezneme pouze jedno tvrzení, schopné mít jen jednu a tutéž hodnotu, podléhající jen jednomu souboru zákonů konstrukce a připouštějící tytéž možnosti použití. Výroky „Nikdo neslyšel“ a „Je pravda, že nikdo neslyšel“ jsou z hlediska logiky nerozlišitelné a nemohou být považovány za dvě různá tvrzení. Jenže u mnoha výpovědí nejsou tyto dvě formulace ekvivalentní ani zaměnitelné. Nemohou se nacházet na stejném místě v rovině diskursu, ani se nemohou objevit ve stejné skupině výpovědí. Jestliže narazíme na formulaci „Nikdo neslyšel“ na první řádce románu, pak víme, že pokud nedojde ke změně řádu, jde o konstatování učiněné buď autorem, nebo postavou (nahlas či formou vnitřního monologu); narazíme-li na druhou formulaci, „Je pravda, že nikdo neslyšel“, pak se ocitáme ve hře výpovědí, tvořících vnitřní monolog, mlčenlivou diskusi, spor se sebou samým, či fragment dialogu, soubor otázek a odpovědí. V jednom i druhém případě jde o tutéž strukturu tvrzení, ale o zcela odlišné způsoby vypovídání. Na druhé straně je možné, aby existovaly komplexní a zdvojené formy tvrzení, či naopak zlomkovitá a neúplná tvrzení tam, kde je jasné, že máme co dělat s jednoduchou, úplnou a autonomní výpovědí (i když sama představuje část souboru jiných výpovědí): například výrok „Současný král Francie je plešatý“ (což nelze analyzovat z pohledu logiky jinak, než že ve formě jedné výpovědi akceptujeme dvě odlišná tvrzení, která mohou sama o sobě být pravdivá či nepravdivá) či příklad tvrzení

typu „Jsem lhář“, které může být pravdivé pouze ve vztahu k tvrzení na nižší úrovni. Kritéria, jež umožňují definovat identitu tvrzení, rozlišit jich několik v rámci jedné formulace, charakterizovat jejich autonomii či jejich úplnost, neplatí pro popis singulární jednotky výpovědi.

A věta? Neměli bychom přijmout ekvivalenci věty a výpovědi? Všude, kde se vyskytuje gramaticky izolovatelná věta, lze rozpoznat také existenci nezávislé výpovědi; na druhou stranu však nelze hovořit o výpovědi, když sestoupíme pod větu samotnou, na rovinu jejích konstitutivních prvků. Proti této ekvivalenci by nemělo smysl namítat, že některé výpovědi mohou být složené, že neodpovídají kanonické formě subjekt–spona–predikát, že sestávají z jednoduchého nominálního syntagmatu („Ten člověk!“) nebo z příslovce („Naprosto.“), nebo z osobního zájmena („Vy!“). Vždyť sami gramatikové rozeznávají tyto formulace jako nezávislé věty, přestože jich bylo dosaženo řadou transformací vycházejících ze schématu subjekt–predikát. Navíc přisuzují statut „přijatelné“ věty i souborům lingvistických prvků, jež nebyly utvořeny správně, jen když jsou interpretovatelné; naproti tomu statut gramatických vět přisuzují interpretovatelným souborům, nicméně pod podmínkou, že jsou správně utvořeny. S tak širokou — a v jistém smyslu tak uvolněnou — definicí věty lze těžko přijít na to, jak rozlišit věty, které by nebyly výpověďmi, či výpovědi, které by nebyly větami.

A přece není tato ekvivalence ani zdaleka naprostá; a je relativně snadné citovat výpovědi, jež neodpoví-

dají lingvistické větné struktury. Nalezneme-li v latinské gramatice řadu slov, umístěných do sloupce: *amo, amas, amat*, nejde o větu, ale o výpověď o rozdílných osobních tvarech indikativu přezenta slovesa *amare*. Tento příklad je možná diskutabilní; můžeme říci, že jde o jednoduchý klam prezentace, že tato výpověď je eliptická, zkrácená věta, umístěná v prostoru poměrně nezvyklým způsobem, a že by se měla číst jako věta: „Přezentem indikativu slovesa *amare* v první osobě je *amo*“ atd. Jiné příklady jsou v každém případě méně dvojznačné: klasifikační tabulka botanických druhů je tvořena z výpovědí, nikoliv z vět (Linného *Genera Plantarum* je kniha plná výpovědí, z nichž lze jen malé množství identifikovat jako věty); genealogický strom, účetní kniha, odhady obchodní bilance jsou výpověďmi: kde jsou věty? A lze jít ještě dál: rovnice n -tého stupně nebo algebraický vzorec zákona lomu musí být považovány za výpověď: a i když disponují velmi přísnou gramatičností (jelikož jsou tvořeny symboly, jejichž smysl je určen pravidly používání a jejichž následnost je ovládána zákony konstrukce), nejde tu o stejná kritéria, jež v přirozeném jazyce umožňují definovat přijatelnou či interpretovatelnou větu. A konečně graf, křivka růstu, pyramida věkového složení populace, libovolný shluk nějakého rozmístění tvoří výpovědi: pokud jde o věty, které je mohou doprovázet, ty jsou interpretacemi či komentáři; v žádném případě jim nejsou ekvivalentní: důkazem je to, že v mnoha případech by se pouze nekonečný počet vět mohl vyrovnat všem prvkům, jež jsou v tomto druhu výpovědí

explicitně formulovány. Zdá se tedy, že ani pomocí gramatické charakteristiky věty není možné definovat výpověď.

Zbývá poslední možnost: na první pohled ta ze všech nejpravděpodobnější. Nebylo by možné říci, že výpověď je všude tam, kde lze rozeznat a izolovat akt formulace, tedy něco jako „fečový akt“, „ilokuční“ akt, o němž mluví angličtí analytičtí filosofové? Nemělo by tu jít o materiální akt, spočívající v mluvení (nahlas či jen v duchu) a v psaní (rukou či psacím strojem); nemělo by jít ani o intenci jednotlivce, jenž právě mluví (fakt, že chce někoho přesvědčit, že vyžaduje poslušnost, že hledá řešení nějakého problému nebo že si přeje sdělit něco nového); ani by nemělo jít o označení případného výsledku toho, co řekl (zda byl mluvčí přesvědčivý, nebo vzbudil nedůvěru, zda byl vyslechnut a zda byly jeho příkazy splněny; byla-li vyslyšena jeho modlitba); jde o operaci, která byla realizována samotnou svou formulací, svým vynořením: slib, příkaz, nařízení, smlouva, závazek, konstatování. Ilokuční akt se nerozvíjí před samotným momentem výpovědi (v myšlení autora nebo ve hře jeho intencí); a už vůbec se nemohl utvořit až po samotné výpovědi ve stopě, kterou po sobě zanechala, a v důsledcích, které vyvolala; mnohem spíš se objevuje v samotném faktu, že existuje výpověď — a právě tato výpověď (žádná jiná než tato) za přesně určených okolností. Lze tedy předpokládat, že individualizace výpovědi podléhá stejným kritériím jako vyznačení aktů formulace: každý akt by se ztělesnil ve výpovědi a každá výpověď by uvnitř obsahovala jeden takový akt. Exis-

tovaly by jeden díky druhému, a v dokonalé reciprocitě.

Přesto tento vzájemný vztah neodolá zkoušce. Často je totiž k realizaci „řečového aktu“ třeba více než jedna výpověď: přísaha, modlitba, smlouva, slib či dokazování vyžadují obvykle několik různých formulací či oddělených vět. Bylo by těžké upřít každé z nich statut výpovědi pod záminkou, že jimi všemi prochází jeden a tentýž ilokuční akt. Lze namítnout, že sám tento akt nezůstává v průběhu této řady výpovědí jednotný; že v modlitbě je tolik omezených, následných a juxtaponovaných aktů modlitby, kolik žádostí je různými výpověďmi formulováno; že ve slibu se vyskytuje tolik závazků, kolik je v oddělených výpovědích individualizovatelných sekvencí. S touto odpovědí se přesto nelze spokojit: především proto, že akt formulace by již nesloužil k definici výpovědi, ale musel by být naopak výpovědí definován — což právě způsobuje problémy a vyžaduje kritéria individualizace. Navíc některé ilokuční akty lze v jejich singulární jednotě považovat za úplné jen tehdy, je-li na příslušném místě artikulováno několik výpovědí. Tyto akty jsou tedy tvořeny řadou či souhrnem těchto výpovědí, jejich nutnou juxtapozicí; nelze se domnívat, že jsou všechny zcela přítomny v té nejposlednější z nich a že se s každou znovu obnovují. Takže ani zde nemůžeme mezi soubory výpovědí a soubory ilokučních aktů stanovit vzájemně jednoznačný vztah.

Chceme-li individualizovat výpovědi, nemůžeme tedy bez výhrad přijímat žádný z modelů vypůjčených z gramatiky, logiky či z „analytické filosofie“.

V těchto třech případech si uvědomíme, že předkládaná kritéria jsou příliš početná a příliš těžkopádná, že neponechávají výpovědi celý její rozsah, a že i když někdy výpověď přijímá některé z popsaných forem a dokonale se jim přizpůsobí, může se rovněž stát, že se jim nepodrobí: nalezneme výpovědi bez legitimní výrokové struktury; nalezneme výpovědi, v nichž nelze rozeznat větu; nalezneme víc výpovědí, než kolik lze izolovat „řečových aktů“. Jako by byla výpověď jemnější, v menší míře určená, slaběji strukturovaná, více všudypřítomná než všechny tyto figury; jako by bylo méně jejích charakteristik a byly snáze slučitelné; jako by ale právě tím odmítala jakoukoli možnost popisu. A to tím spíš, že je obtížné určit, v jaké rovině ji lze umístit či jakou metodou k ní přistoupit: pro všechny analýzy, které tu byly zmíněny, znamená pouze podklad či nahodilou substanci: v logické analýze je tím, co „zbývá“, když byla extrahována a definována struktura tvrzení; pro gramatickou analýzu je řadou lingvistických prvků, v níž lze či nelze rozeznat formu věty; pro analýzu jazykových aktů se ukazuje jako viditelné jádro, v němž se tyto akty manifestují. Ve vztahu ke všem těmto deskriptivním přístupům hraje roli zbytkového prvku, čistého a jednoduchého faktu, nepodstatného materiálu.

Je tedy nakonec nutné připustit, že výpověď nemůže mít vlastní charakter a že nelze podat její adekvátní definici, protože je pro všechny analýzy řeči vnějším materiálem, na jehož základě teprve určují vlastní předmět? Je nutné připustit, že ať jde o jakoukoli řadu znaků, figur, písma či stop — jež jsou v ní jak-

koli organizovány, s libovolnou pravděpodobností —, dostačuje tato řada pro konstruování výpovědi a že je na gramatice, aby posoudila, zda jde o větu či nikoli, na logice, aby řekla, zda zahrnuje formu tvrzení či nikoliv, a na analýze, aby upřesnila, který jazykový akt jí má procházet? Musíme v tomto případě připustit, že je tu výpověď, jakmile je tu několik juxtaponovaných znaků — a vlastně proč ne? —, jakmile tu je i pouze jeden jediný. Práh výpovědi by byl prahem existence znaků. Věci však přesto nejsou tak jednoduché a smysl, který musíme dát výrazu jako „existence znaků“, žádá ještě objasnění. Co chce vlastně člověk říci, když říká, že tu jsou znaky a že stačí, že znaky jsou tu, proto, aby tu byla výpověď? Jaký zvláštní statut máme dát onomu „být tu“ (*il y a*)?

Neboť je zřejmé, že výpovědi neexistují v tom smyslu, v jakém existuje nějaký jazyk a spolu s ním soubor znaků, definovaných svými opozicemi a svými pravidly užívání; jazyk není ve skutečnosti nikdy dán jako takový a ve své celistvosti; mohl by tak být dán jen druhotně, v nepřímé formě popisu, který jej uchopí jako předmět; znaky, jež konstituují jeho prvky, jsou formami, které se prosazují ve výpovědích a které je zevnitř řídí. Kdyby tu nebyly výpovědi, neexistoval by jazyk; avšak žádná konkrétní výpověď není nepostradatelná pro existenci jazyka (a vždy můžeme na místě kterékoli výpovědi předpokládat jinou výpověď, jež by žádným způsobem nezměnila daný jazyk). Jazyk existuje pouze jako systém konstruování možných výpovědí; na druhé straně však existuje jako (více či méně vyčerpávající) popis, získaný ze souboru

reálných výpovědí. Jazyk a výpověď nejsou na stejné rovině existence; není možné říci, že jsou tu výpovědi, tím způsobem, jímž říkáme, že jsou tu jazyky. Ale stačí tedy, že znaky nějakého jazyka konstituují výpověď, jestliže byly uvedeny (artikulovány, nakresleny, vyrobeny, načrtnuty) tím či oním způsobem, jestliže se objevily v nějakém okamžiku a v nějakém bodě, jestliže hlas, který je pronesl, či gesto, jež je zformovalo, jim poskytly dimenze hmotné existence? Mohou být písmena abecedy, která napíšu jen tak na list papíru jako příklad toho, co není výpověď, mohou být olovené litery, jež se užívají k tištění knih — nelze jim upřít jejich materialitu, jež zaujímá prostor a má objem —, rozumně považovány za výpovědi?

Podíváme-li se na to trochu blíže, zjistíme nicméně, že tyto dva příklady (olovené litery a mnou načrtnuté znaky) se vůbec neshodují. Ta hrst tiskařských liter, již mohu držet v dlaní, nebo třeba písmena, která jsou vyznačena na klávesnici psacího stroje, netvoří výpověď: jsou to nanejvýš nástroje, s nimiž by bylo možné výpovědi psát. Naproti tomu písmena, která jsem jen tak načrtl na list papíru, jak mi přišla na mysl a abych ukázal, že nemohou ve své neuspořádanosti konstituovat výpověď — čím jsou? Jaký výraz formují? Nejsou snad tabulkou náhodně zvolených písmen, výpovědí abecední řady, jejímž zákonem není nic jiného než náhoda? Podobně je i tabulka náhodných čísel, kterou někdy užívají statistikové, posloupností numerických symbolů, jež mezi sebou nejsou svázány žádnou syntaktickou strukturou; a přesto je to výpověď: je to soubor cifer získaných procesy, v nichž

je eliminováno vše, co by mohlo vést ke zvýšení pravděpodobnosti následujících výsledků. Stručně ukážeme ještě jeden příklad: klávesnice psacího stroje není výpověď; ovšem tatáž řada písmen A, Z, E, R, T, uvedená v příručce pro psaní na stroji, je výpovědí o abecedním pořádku, schváleném pro francouzské psací stroje. Nyní jsme se tedy střetli s jistým počtem negativních důsledků: pro formování výpovědi není vyžadována regulérní lingvistická konstrukce (výpověď může být tvořena řadou s minimální pravděpodobností); ale k tomu, aby se výpověď objevila a začala existovat, nepostačuje ani libovolná realizace lingvistických prvků, ani libovolný výskyt znaků v čase a prostoru. Výpověď tedy neexistuje ani stejným způsobem jako jazyk (ačkoli je složena ze znaků, jež lze v jejich jedinečnosti definovat pouze v rámci přirozeného či umělého lingvistického systému), ani stejným způsobem jako libovolné objekty dané vnímání (ačkoli je vždy vybavena určitou materialitou a lze ji vždy situovat podle časoprostorových souřadnic).

Není ještě chvíle pro odpověď na obecnou otázku výpovědi, ale můžeme tento problém napříště upřesnit: výpověď není jednotka téhož druhu jako věta, tvrzení či řečový akt; neodkazuje tedy k stejným kritériím; není to však ani taková jednotka, jakou by mohl být hmotný objekt, jenž má své hranice a svou nezávislost. Ve svém jedinečném způsobu existence (ani zcela lingvistická, ani výlučně materiální) je nezbytná k tomu, abychom mohli říci, zda tu je či není věta, tvrzení, řečový akt; a abychom mohli říci, zda je věta správně utvořená (nebo přijatelná či interpre-

tovatelná), zda je tvrzení legitimní a správně utvořené, zda řečový akt splňuje požadavky a zda byl opravdu vykonán. Nesmíme ve výpovědi hledat jednotku, jež je dlouhá či krátká, silně či slabě strukturovaná, nicméně tak jako ostatní zapojená v logickém, gramatickém nebo řečovém řetězci. Spíš než o jeden prvek mezi jinými, o oddělení, jež může být vyznačeno na určité rovině analýzy, jde o funkci, která působí ve vztahu k těmto rozmanitým jednotkám vertikálně a která dovoluje o nějaké řadě znaků říci, zda jsou v ní přítomné či nikoli. Výpověď tedy není struktura (to jest soubor vztahů mezi různými prvky, jež dovolují patrně nekonečný počet konkrétních modelů); je to funkce existence, jež patří k vlastnictví znaků a na základě které lze následně rozhodovat, analýzou či intuicí, jestli „dávají smysl“ či nikoli, podle jakého pravidla následují jeden za druhým nebo leží vedle sebe, co označují a jaký druh jednání je vyvolán jejich formulací (ústní či písemnou). Nesmíme se tedy divit, že jsme nemohli pro výpověď nalézt strukturální kritéria jednotky; je to proto, že sama o sobě není výpověď jednotka, nýbrž funkce, která křížuje oblast struktur a možných jednotek a která je odkrývá s jejich konkrétními obsahy v čase a prostoru.

Tuto funkci je nyní třeba popsat jako takovou, to znamená v činnosti, v jejích podmínkách, popsat pravidla, která ji řídí, a pole, na němž operuje.

2. FUNKCE VYPOVÍDÁNÍ

Je tedy zbytečné hledat výpověď mezi jednotnými seskupeními znaků. Výpověď není ani syntagma, ani pravidlo konstrukce, ani kanonická forma následnosti a permutace; je něčím, co dovoluje takovýmto skupinám znaků existovat, a umožňuje těmto pravidlům či formám, aby se realizovaly. Ale ačkoliv jim umožňuje existovat, dělá to jedinečným způsobem, jenž by se neměl zaměňovat s existencí znaků jako prvků jazyka ani s materiální existencí těch symbolů, které zaujímají fragment prostoru a trvají nějaký časový úsek. Právě tento jedinečný způsob existence charakteristický pro každou řadu znaků, která je výpovědí, musíme nyní zkoumat.

a) Vezměme si opět příklad oněch znaků, zformovaných či načrtnutých v určité materialitě a seskupených nějakým způsobem, ať nahodilým či nikoli, který však v žádném případě není gramatický. Příklad klávesnice psacího stroje a příklad hrsti tiskářských liter. K tomu, aby konstituovaly výpovědi, stačí, abych takto dané znaky otiskl na list papíru (v tom pořadí, jak jdou za sebou, aniž by tvořily nějaké slovo): je to výpověď písmen v pořadí, které umožnilo je-

jich otištění, výpověď nahodilé skupiny písmen. Co se tedy událo, aby tu mohla být výpověď? Co může mít tento druhý soubor nového ve srovnání s oním prvním? Zdvojení, fakt, že je kopií? To jistě ne, neboť všechny klávesnice psacích strojů kopírují jistý model a nejsou proto ještě výpověďmi. Intervence subjektu? To by byla neuspokojivá odpověď ze dvou důvodů: protože k tomu, aby se nějaká řada transformovala ve výpověď, nepostačuje sám fakt jejího opakování, byť způsobeného iniciativou nějakého jednotlivce; a protože, v každém případě, problém nespočívá v příčině či v původu zdvojení, nýbrž v jedinečném vztahu mezi těmito dvěma identickými řadami. Druhá řada není ve skutečnosti výpovědí z toho důvodu, že můžeme ustavit vzájemně jednoznačný vztah s každým z jejích prvků v první řadě (tento vztah charakterizuje buď fakt zdvojení, pokud jde čistě a pouze o kopii, nebo přesnost výpovědi, jestliže byl právě překročen práh vypovídání; nemožňuje nám však určit tento práh a sám fakt výpovědi). Řada znaků se stane výpovědí pod podmínkou, že obsahuje „něco jiného“ (co jí může být podivuhodně podobné a zdánlivě s ní identické, jako ve zvoleném příkladě), specifický vztah, který se týká jí samé, nikoliv její příčiny, ani jejích prvků.

Lze jistě namítnout, že na tomto vztahu není nic enigmatického; že je to naopak vztah zcela běžný, vztah, který je neustále analyzován: že se ve skutečnosti jedná o vztah označujícího a označeného, o vztah jména k tomu, co pojmenovává; o vztah věty a jejího smyslu. Domnívám se však, že je možné ukázat,

že vztah výpovědi k tomu, co vypovídá, se s žádným s těchto vztahů nekryje.

Výpověď, i když je redukována na nominální syntagma („Lod!“), i když je dokonce redukována na vlastní jméno („Petře!“), nemá k tomu, co vypovídá, stejný vztah jako jméno k tomu, co pojmenovává či označuje. Kategorie jména je lingvistický prvek, který může v gramatických souborech zaujímat různá místa: jeho význam je určován pravidly jeho používání (ať už jde o jednotlivce, kteří jím mohou být závazně označováni, nebo o syntaktické struktury, v nichž může být správně zapojeno); jméno je definováno svou možností opakování. Výpověď existuje mimo jakoukoli možnost svého znovuoobjevení; a vztah, jež zaujímá k tomu, co vypovídá, není identický se souborem pravidel používání. Jde o jedinečný vztah: a jestliže se za těchto podmínek objeví znovu identická formulace — jsou jistě použita stejná slova, jsou to v podstatě stejná jména, je to naprosto stejná věta, ale není to nutně tatáž výpověď.

Vztah mezi výpovědí a tím, co vypovídá, by neměl být zaměňován ani se vztahem mezi tvrzením a jeho referentem. Logikové, jak známo, říkají, že tvrzení typu „Zlatá hora je v Kalifornii“ nemůže být verifikováno, protože nemá žádný referent: jeho negace není o nic pravdivější než jeho afirmace. Měli bychom podle toho připustit, že ani výpověď o ničem nevypovídá, jestliže tvrzení, jemuž propůjčuje existenci, nemá žádný referent? Naopak. Spíš bychom měli tvrdit, že absence referentu s sebou nepřináší absenci korelátu výpovědi, nýbrž že právě korelát výpovědi —

to, k čemu se výpověď vztahuje, co uvádí do hry, nejen to, co je řečeno, ale i to, o čem výpověď mluví, její „téma“ — umožňuje říci, zda tvrzení má či nemá referent: jediné tento korelát o tom rozhoduje s konečnou platností. Dejme tomu, že ve skutečnosti se formulace „Zlatá hora je v Kalifornii“ nenachází v nějaké zeměpisné příručce či v turistickém průvodci, nýbrž v románu nebo v jakémkoli jiném fiktivním kontextu. I tak jí můžeme přisoudit hodnotu pravdivosti či nepravdivosti (podle toho, zda imaginární svět, k němuž se vztahuje, dovoluje takovou geologickou a geografickou fantazii či nikoli). Abychom mohli říci, zda nějaké tvrzení má či nemá referent, musíme vědět, k čemu se daná výpověď vztahuje, jaký je její prostor korelací. Výrok „Současný král Fracie je plešatý“ postrádá svůj referent, pouze když předpokládáme, že výpověď se vztahuje ke světu dnešních historických informací. Vztah tvrzení a referentu nemůže sloužit jako model a jako zákon pro vztah výpovědi k tomu, o čem vypovídá. Tento druhý vztah nejenže nepatří ke stejné rovině jako předchozí, nýbrž zdá se, jako by byl dřívější.

Tento vztah se nakonec nekryje ani se vztahem, který může existovat mezi větou a jejím smyslem. Rozdíl mezi těmito dvěma formami vztahu se jasně ukáže na příkladu oněch proslulých vět, jež jsou přes svou naprosto správnou gramatickou strukturu nesmyslné (jako v případě „Bezbarvé zelené ideje zuřivě spí“). Říci, že taková věta nedává smysl, předpokládá, že už jsme vyřadili jistý počet možností: připustili jsme, že nejde o vylíčení snu, že nejde o nějaký

básnický text, že nejde o nějakou kódovanou zprávu či o řeč člověka, omámeného drogou, nýbrž že jde jistě o určitý typ výpovědi, jež musí mít nějakým způsobem definovaný vztah k viditelné realitě. Vztah věty k jejímu smyslu může být stanoven v rámci určitého a pevně ustáleného vztahu vypovídání. Navíc, i když tyto věty uchopíme na úrovni vypovídání, na niž nedávají žádný smysl, nejsou, jakožto výpovědi, zbaveny korelací: zaprvé těch, jež nám například dovolují říci, že ideje nejsou nikdy ani barevné ani bezbarvé, a proto tato věta nemá smysl (a tyto korelace se týkají roviny skutečnosti, kde ideje jsou neviditelné, kde barvy vidět lze apod.); na druhé straně těch, které činí zmíněnou větu platnou jako poukaz k typu správné syntaktické organizace, avšak zbavené smyslu (a tyto korelace se týkají roviny jazyka, s jeho zákony a vlastnostmi). Věta může stěží být neoznačující; k něčemu se vztahuje potud, pokud je výpovědí.

Pokud jde o tento vztah, jenž charakterizuje výpověď jako takovou — vztah, který se zdá být ve větě či v tvrzení implicitně předpokládán a který jako by jim předcházel — jak jej definovat? Jak jej můžeme osvobodit od těch vztahů významu či těch hodnot pravdivosti, s nimiž je obvykle zaměňován? Žádná výpověď, byť natolik jednoduchá, jak jen si dovedeme představit, nemá za svůj *korelát* individuum či jedinečný předmět, jenž by byl označen tím či oním slovem ve větě: v případě výpovědi typu „Zlatá hora je v Kalifornii“ není *korelátem* tato reálná nebo imaginární, možná nebo absurdní formace, která je označena nominálním syntagmatem stojícím zde ve

funkci podmětu. *Korelátem* výpovědi však není ani stav věcí nebo vztah schopný verifikovat tvrzení (ve zmíněném příkladě by to byla prostorová inkluze určité hory ve vymezené oblasti). Jako *korelát* výpovědi může být naopak definován soubor oblastí, v nichž se mohou takové objekty vyskytnout a jimž mohou být přiděleny takové vztahy: byla by to oblast materiálních objektů, majících určitý počet zjištělných fyzikálních vlastností, vztahů postřehnutelné velikosti — nebo naopak oblast fiktivních objektů, vybavených libovolnými vlastnostmi (i kdyby měly jistou stálost a jistou soudržnost), bez naléhavosti experimentální či perceptivní verifikace; byla by to oblast prostorových a geografických umístění, se souřadnicemi, vzdálenostmi, vztahy sousedství a inkluze — nebo naopak oblast vztahů symbolické příslušnosti a tajných příbuzenství; byla by to oblast objektů které existují ve stejném okamžiku a ve stejném časovém měřítku, v jakých je formulována výpověď, či spíše oblast objektů, jež náleží ke zcela jiné přítomnosti — k té, kterou sama výpověď indikovala a konstituovala, a nikoli k té, k níž tato výpověď také patří. Výpověď před sebou nemá (v jistém smyslu tváří v tvář) *korelát* — či absenci *korelátu* — tak, jako má (či nemá) tvrzení referent nebo jako vlastní jméno někoho označuje (nebo neoznačuje nikoho). Je spíše spojena se „souřadnicovou soustavou“, vytvořenou nikoli z „věcí“, „faktů“, „skutečností“ či „bytostí“, nýbrž ze zákonů možnosti, pravidel existence objektů, jež jsou v ní pojmenované, označované či popisované, a vztahů, které jsou v ní dovolené nebo zakázané. Tato souřad-

nicová soustava výpovědi vytváří místo, podmínku, pole vyskytu, proces diferenciacie jedinců či objektů, stavů věcí a vztahů, jež jsou uvedeny do hry samotnou výpovědí; definuje možnosti objevení se a vymezení toho, co dává větě její smysl, tvrzení jeho pravdivostní hodnotu. Tato skupina charakterizuje rovinu *vypovídání* dané formulace v opozici k její gramatické a logické rovině: prostřednictvím vztahu k těmto různým oblastem možnosti tvoří výpověď syntagma nebo řadu symbolů, větu, jíž lze přisoudit smysl či nikoli, tvrzení, jež může, ale nemusí, mít pravdivostní hodnotu.

V každém případě vidíme, že popis této roviny vypovídání nemůže být proveden formální analýzou, ani semantickým zkoumáním, ani verifikací, ale analýzou vztahů mezi výpovědí a prostory diferenciacie, v nichž výpověď sama odhaluje diferencii.

b) Výpověď se liší od jakékoli řady lingvistických prvků také tím, že vstupuje do zvláštního vztahu k subjektu. Povahu tohoto vztahu musíme nyní upřesnit a především vyzdvihnout ty vztahy, s nimiž by mohl být zaměňován.

Ve skutečnosti nemůžeme redukovat subjekt výpovědi na gramatické prvky první osoby, přítomné ve větě. Za prvé proto, že subjekt věty se nenalézá uvnitř lingvistického syntagmatu; dále proto, že i výpověď, která nezahrnuje první osobu, má nicméně svůj subjekt; nakonec a především proto, že všechny výpovědi, které mají pevnou gramatickou formu (ať je to první či druhá osoba), nemají jediný a totožný typ

vztahu k subjektu. Je snadné pochopit, že tento vztah není shodný ve výpovědi typu „Stmívá se“ a „Každý následek má svou příčinu“; v případě výpovědi typu „Dlouho jsem chodil brzy spát“ je vztah k vypovídajícímu subjektu různý, je-li vyslovena v průběhu konverzace, nebo čteme-li ji na začátku Proustova *Hledání ztraceného času*.

Není tím subjektem, jenž existuje mimo tuto větu, prostě jedinec, který tato slova vyslovil či napsal? Žádný znak, jak známo, nemůže existovat bez někoho, kdo jej vyšle; přinejmenším je v každém případě třeba nějaký materiální nosič. Aby mohla existovat řada znaků, musí tu být — v souladu se systémem kauzality — nějaký „autor“ či jiná tvořivá instituce. Tento „autor“ však není identický se subjektem výpovědi; a vztah tvorby, do něhož vstupuje při formulaci výpovědi, se nekryje se vztahem, jenž sjednocuje vypovídající subjekt s tím, co vypovídá. Nechme stranou příliš zjednodušující případ souboru znaků, jež byly zformovány a vyznačeny materiálně: jejich tvorba předpokládá autora, a přesto tu nenajdeme ani výpověď, ani subjekt výpovědi. Abychom ukázali odloučení původce znaků a subjektu výpovědi, mohli bychom rovněž připomenout případ textu čteného třetí osobou nebo herce přednášejícího svou roli. To jsou ovšem krajní případy. Obecně se spíše zdá, přinejmenším na první pohled, že subjekt výpovědi je právě ten, kdo vytvořil její různé prvky se snahou vyjádřit smysl. Nicméně věci nejsou tak jednoduché. Víme, že v případě románu je autorem jeho formulace skutečný jednotlivec, jehož jméno figuruje na titulní straně

knihy (ještě je tu ale problém dialogu a vět, snažících se vyjádřit myšlenky postavy; rovněž problém textu, uveřejněného pod pseudonymem: a známe všechny obtíže, které tato rozdvojení přinášejí zastáncům interpretativní analýzy, když chtějí vztáhnout všechny tyto formulace en bloc k autorovi textu, k tomu, co chtěl říci, k tomu, co si myslel, zkrátka k tomu velkému tichému, skrytému a uniformnímu diskursu, na němž budují celou tu pyramidu rozmanitých rovin); ale ani pomineme-li tyto případy formulace, jež nejsou identické s jednotlivcem–autorem, nemají románové výpovědi románu tentýž subjekt tehdy, když poskytují, jakoby z vnějšku, historické a prostorové znaky vyprávěného příběhu, tehdy, když popisují věci, jak by je viděl anonymní, neviditelný, neutrální jedinec, smíšený s fiktivními postavami, nebo tehdy, když podávají jakoby v niterném a bezprostředním dekodování verbální verzi toho, co postava tiše zakouší. Ačkoliv autor zůstává ve všech těchto případech stejný, ačkoliv nepřisuzuje výpovědi nikomu jinému než sobě samému, ačkoliv nevymýšlí žádnou dodatečnou souvislost mezi sebou a textem, který je čten, nepředpokládají tyto výpovědi pro vypovídající subjekt tytéž charakteristiky; neimplikují totožný vztah mezi tímto subjektem a tím, co vypovídá.

Bylo by možné namítnout, že často citovaný příklad románového textu nemá žádnou průkaznou hodnotu; či spíš že zpochybňuje samu podstatu literatury, a nikoliv obecně statut subjektu výpovědi. Bylo by pak charakteristickou vlastností literatury, že v ní je autor absentní, že se v ní skrývá, deleguje na

ni svou autoritu, nebo se v ní rozděluje; a z tohoto rozdělení by nebylo možné vyvozovat obecný závěr, že subjekt výpovědi se ve všech ohledech — ve své podstatě, statutu, funkci i identitě — liší od autora formulace. Nicméně tento rozpor není omezen jen na literaturu. Je zcela obecný, pokud je subjekt výpovědi určitou funkcí, která však není nutně stejná v různých výpovědích; pokud je to prázdná funkce, která může být ve skutečnosti vyplněna (v určitých mezích) jakýmkoli jedincem, který formuluje výpověď; a pokud může jeden a tentýž jedinec ve stejné řadě výpovědí zaujímat postupně různé pozice a přijímat role různých subjektů. Vezměme si například matematické pojednání. V úvodní větě, v níž se vysvětluje, proč bylo toto pojednání napsáno, za jakých okolností, na jaké dosud nevyřešené problémy odpovídá nebo jakým pedagogickým cílům se pokouší vyhovět, pomocí jakých metod, po jakých pokusech a omylech, může pozici vypovídajícího subjektu zaujmout pouze autor této formulace, nebo kolektiv autorů: podmínky individualizace subjektu jsou tu ve skutečnosti velmi striktní, početné a autorizují v tomto případě pouze jediný možný subjekt. Naproti tomu, jestliže v hlavní části pojednání nalezneme tvrzení typu „Dvě kvantitativní rovny jsou si navzájem rovny“, je subjektem výpovědi absolutně neutrální pozice, neměnná v čase, prostoru a za všech okolností, identická v jakémkoliv lingvistickém systému a v jakémkoliv kódu psaní či symbolizace, již může zaujmout jakýkoliv jednotlivec, který takové tvrzení zastává. Na druhé straně věty typu „Bylo již dokázáno, že...“ vyžadují,

aby mohly být vysloveny, přesné kontextuální podmínky, jež nebyly implikovány předchozí formulací: pozice je pak fixována uvnitř oblasti, konstituované konečným souborem výpovědí; je lokalizována v řadě událostí vypovídání, k nimž už muselo dojít; je umístěna v čase dokazování, jehož předchozí momenty nemohou být nikdy ztraceny, a nepotřebují být proto znovu začínány od začátku a identicky opakovány, aby byly uvedeny do nové přítomnosti (připomínka postačuje, aby je reaktivovala v jejich původní hodnotě); je určena předchozí existencí množství efektivních operací, které nemusí být nutně provedeny jedním a tímtéž jedincem (tím, který právě mluví), které však právem náleží vypovídajícímu subjektu, jsou mu k dispozici a může je podle potřeby využít. Subjekt takové výpovědi bude definován souborem těchto požadavků a možností; nebude popisován jako jednotlivec, jenž by mohl reálně provést tyto operace, jenž by žil v nepřetržitém čase bez zapomnění, jenž by v horizontu svého vědomí interiorizoval celý soubor pravdivých tvrzení a jenž by si v živé přítomnosti svého myšlení podržoval možnost jejich opětovného zpřítomnění (u jednotlivce je toto navíc pouze psychologický a „prožívaný“ aspekt jejich pozice jako vypovídajících subjektů).

Podobně bychom mohli popsat specifickou pozici vypovídajícího subjektu ve větách jako „Přímkou nazvu jakoukoli množinu bodů, která...“ nebo „Mějme konečný soubor libovolných prvků...“; v obou případech je pozice subjektu svázána s existencí operace, jež je současně určená a přítomná; v obou případech

je subjekt výpovědi rovněž subjektem operace (ten, kdo stanovuje definici přímé linie, je také tím, kdo ji vyslovuje; ten, kdo klade existenci konečného souboru, je také tím, kdo ve stejném okamžiku předkládá výpověď); a konečně v každém případě prostřednictvím této operace a výpovědi, v níž nabývá konkrétní podoby, subjekt spojuje své budoucí výpovědi a operace (jako vypovídající subjekt přijímá tuto výpověď za svůj vlastní zákon). Je tu nicméně rozdíl: v prvním případě je to, co je vysloveno, konvencí řeči — té řeči, jíž musí vypovídající subjekt používat, a uvnitř které se sám definuje: vypovídající subjekt a to, co je vypovídáno, jsou tak na stejné rovině (zatímco pro formální analýzu takováto výpověď implikuje rozdílnost úrovní, jež je vlastní metajazyku); ve druhém případě naopak vypovídající subjekt způsobuje mimo sebe sama existenci objektu, který patří do již dříve definované oblasti, v níž byly zákony možnosti již artikulovány a v níž charakteristiky předcházejí vypovídání, jež je klade. Viděli jsme již, že pozice vypovídajícího subjektu není, když jde o afirmaci pravdivého tvrzení, vždy identická; nyní vidíme, že není identická, ani když jde o realizaci nějaké operace v rámci samotné výpovědi.

Neměli bychom tedy chápat subjekt výpovědi jako identický s autorem formulace. Ani ve smyslu podstaty, ani ve smyslu funkce. Ve skutečnosti není ani příčinou, ani původcem či východiskem tohoto jevu, jímž je písemná či ústní artikulace nějaké věty; není ani tím významovým zaměřením, jež tiše ve slovech předjíráno organizuje je jako viditelné tělo své in-

tuice; není trvalým, nehybným a se sebou samým identickým ohniskem řady operací, jež výpovědi budou postupně manifestovat na povrchu diskursu. Je určitým a prázdným místem, jež může být účinně vyplněno rozmanitými jedinci; ale toto místo není jednou provždy definováno a v průběhu textu, knihy či díla nezůstává takové, jaké je, nýbrž mění se, či spíš je dostatečně proměnlivé na to, aby mohlo buď v několika větách setrvat totožné se sebou samým, nebo se s každou z nich změnit. Je to dimenze, jež charakterizuje celou formulaci jakožto výpověď. Je jedním z typických znaků, jež patří ve vlastním smyslu k funkci vypovídání a umožňují ji popisovat. Můžeme-li tvrzení, větě či souboru znaků říkat „výpovědi“, není to tedy proto, že se tu jednoho dne objevil někdo, aby je vyslovil či aby někde otiskl jejich provizorní stopu, nýbrž proto, že můžeme určit pozici subjektu. Popsat formulaci jakožto výpověď nespočívá v analýze vztahů mezi autorem a tím, co řekl (co chtěl říci či co řekl, aniž by to říci chtěl), nýbrž ve stanovení jaká je pozice, kterou může a musí zaujmout jakýkoli jednotlivec, aby byl jejím subjektem.

c) Třetí charakteristický rys funkce vypovídání: nemůže fungovat bez existence přidružené oblasti. To činí z výpovědi něco jiného a něco víc než čiré seskupení znaků, jež by pro svou existenci potřebovalo pouze nějakou materiální oporu — popsanou plochu, substancí zvuku, tvárný materiál či vyhloubenou stopu. To jí ovšem také a především odlišuje od věty a od tvrzení.

Vezměme si soubor slov či symbolů. Abychom mohli rozhodnout, zda konstituují nějakou gramatickou jednotku, jako je věta, či logickou jednotku, jako je tvrzení, je nutné a postačující určit pravidla, podle nichž byl takový soubor zkonstruován. „Viděl jsem včera Petra“ tvoří větu, ale „Petra viděl včera jsem“ nikoli;¹ $A + B = C + D$ tvoří tvrzení, ale $A B C + = D$ nikoli. Pouhé přezkoumání prvků a jejich rozmístění ve vztahu k systému jazyka, přirozenému či umělému, dovoluje stanovit rozdíl mezi tím, co je tvrzení a co tvrzení není, mezi tím, co je věta a co je prosté seskupení slov. Navíc toto přezkoumání postačuje k určení, jaký typ gramatické struktury přísluší zkoumané větě (kladná oznamovací věta, v minulém čase, obsahuje nominální subjekt atd.) či jakému typu tvrzení odpovídá řada pozorovaných znaků (rovnost dvou součtů). Můžeme dokonce uvažovat i o větě či tvrzení, jež se determinuje „zcela samo“, bez čehokoli jiného, co by mu sloužilo jako kontext, bez jakéhokoli souboru přidružených vět či tvrzení: že by taková věta či takové tvrzení byly za těchto podmínek zhoła zbytečné a bez užitku, nebrání tomu, aby mohly být i v této své singularitě rozpoznány.

Bylo by jistě možné vznést několik námitek. Například prohlásit, že tvrzení lze utvořit a individualizovat jako takové pouze pod podmínkou, že známe systém

¹Ve francouzštině (nebo v angličtině) je tento problém jednoznačný, neboť zde existuje pevně stanovený větný slovosled. V češtině (nebo například v latině) je ovšem větný slovosled volný, a tento příklad tedy platí jen v omezeném rozsahu. (pozn. překl.)

axiomů, jemuž podléhá: neformují tyto definice, tato pravidla, tyto konvence psaní ono přidružené pole, jež od výpovědi nelze oddělit (podobně jako jsou gramatická pravidla, implicitně působící v rámci kompetence subjektu, nezbytná k tomu, aby bylo možné rozeznat jednotlivou větu, a právě větu určitého typu)? Je ovšem třeba poznamenat, že se tento soubor — aktuální či virtuální — nenachází ve stejné rovině jako tvrzení či věta, nýbrž že se opírá o jejich prvky, o jejich zřetězení a o jejich možná rozmístění. Není k nim přidružený: je jim předpokládán. Bylo by rovněž možné namítnout, že tvrzení (jež nejsou tautologická) nelze verifikovat pouze na základě jejich vlastních pravidel konstrukce a že je nutné odvolat se na referent, abychom mohli rozhodnout, zda jsou tvrzení pravdivá či nikoli: avšak ať už je pravdivé či nepravdivé, tvrzení zůstává tvrzením a o tom, zda jde o tvrzení či nikoli, nerozhoduje odvolání se k referentu. Podobně je to i s větami: v mnoha případech můžeme uvést jejich smysl jen podle vztahu ke kontextu (buď když obsahují „deiktické“ prvky, jež odkazují ke konkrétní situaci, nebo když užívají zájmena v první či druhé osobě, která označují promlouvající subjekt a jeho partnery v dialogu, anebo když se v nich objeví vztahná zájmena či spojky, jež odkazují k předcházejícím či následujícím větám); ale to, že nemůžeme dosáhnout smyslu věty, nebrání tomu, aby tato věta byla gramaticky úplná a autonomní. Ovšem, nemůžeme si být zcela jisti, co „chce říci“ soubor slov jako „To vám řeknu zítra“. V každém případě nemůžeme říci ani datum tohoto zítřka, ani jména účastníků roz-

hovoru, ani uhodnout, co má být řečeno. Nic to však nemění na tom, že jde o dokonale určenou větu, jež je v souladu s konstrukčními pravidly daného jazyka. Nakonec by bylo možné ještě namítnout, že bez kontextu je někdy obtížné definovat strukturu věty (větu „Je-li mrtev, nikdy se o tom nedozvím.“ lze konstruovat takto: „V případě, že je mrtev, budu to navždy ignorovat.“ nebo také takto: „To, že zemřel, mi nikdy nebude oznámeno.“). Jde tu však o nejednoznačnost, která je dokonale definovatelná, u níž můžeme uvést současně platné možnosti a která tvoří vlastní součást struktury věty. Z obecného hlediska lze říci, že věta či tvrzení — byť izolované, byť oddělené od kontextu, jenž je objasňuje, byť osvobozené či odříznuté od všech prvků, k nimž může, implicitně či zjevně, odkazovat — zůstává vždy větou či tvrzením a je možné je vždy jako takové rozeznat.

Naopak, funkce vypovídání nemůže — a tím se jasně ukazuje, že není čistou a prostou konstrukcí z již existujících prvků — působit ve větě či v tvrzení jen tak. Nestačí říci nějakou větu, nestačí dokonce ani vyslovit ji v určitém vztahu k nějakému poli objektů nebo v určitém vztahu k nějakému subjektu, aby vznikla výpověď — neboť aby šlo o výpověď, je nutné uvést ji do vztahu s celým přidruženým polem. Či přesněji, protože tu nejde o doplňující vztah, jenž by se přetiskl přes ostatní, nemůžeme vyslovit větu, nemůžeme ji přimět, aby vedla k existenci nějaké výpovědi, aniž by přitom byl uveden v činnost přidružený prostor. Okraje výpovědi jsou vždy zaplněny jinými výpověďmi. Tyto okraje se liší od toho,

co běžně chápeme pod pojmem „kontext“ — skutečný či verbální —, to jest od souboru prvků situace či jazyka, jež nějakou formulaci motivují a určují její smysl. Liší se od něj právě v té míře, ve které ho umožňují: kontextový vztah mezi větou a jinými větami, které ji obklopují, není stejný v případech, jde-li o román či o pojednání z fyziky; nebyl by stejný ani mezi formulací a objektivním prostředím v případě, když by šlo o konverzaci či o záznam nějakého pokusu. Účinek kontextu lze stanovit jen na pozadí obecnějšího vztahu mezi formulacemi, na pozadí celé verbální sítě. Tyto okraje nejsou stejné ani v různých textech, v různých větách, které může mít subjekt na mysli, když hovoří; i zde platí, že jsou mnohem rozsáhlejší než toto psychologické okolí; a do jisté míry toto okolí určují, neboť podle postavení, statutu a role nějaké formulace mezi všemi ostatními — podle toho, zda je vepsána do pole literatury nebo se rozplývá jako lhostejná poznámka, zda tvoří součást nějakého vyprávění nebo je momentem nějakého dokazování — způsob přítomnosti jiných výpovědí ve vědomí subjektu nebude stejný: v jednotlivých případech se neuplatňuje ani tatáž rovina, ani tatáž forma lingvistické zkušenosti, verbální paměti či evokace již řečeného. Psychologická aureola formulace je řízena zpozvdálí uspořádáním pole vypovídání.

Přidružené pole, jež činí z věty či řady znaků výpověď a jež jim poskytuje jasně určený kontext, specifický reprezentativní obsah, vytváří komplexní síť. Je konstituováno především řadou jiných formulací, do jejichž rámce se výpověď wpisuje a formuje je-

den prvek (jako hra replik vytvářející konverzaci, architektura dokazování, vymezeného na jedné straně svými předpoklady a na druhé závěrem, posloupnost tvrzení, jež tvoří vyprávění). Je konstituováno rovněž souborem formulací, k nimž výpověď odkazuje (implicitně či explicitně), buď aby je zopakovala, nebo aby je modifikovala či adaptovala, buď aby jim oponovala, nebo aby o nich sama promluvila; výpověď existuje pouze tím či oním způsobem, jímž nově aktualizuje jiné (rituální prvky ve vyprávění; již ověřená tvrzení v dokazování; konvenční obraty v konverzaci). Mimo to je konstituováno také souborem formulací, jimž výpověď poskytuje další možnost a které mohou výpověď následovat jako její důsledek, její přirozené pokračování či její replika (řád výpovědi neotevřít tytéž možnosti vypovídání jako tvrzení axiomatického systému či počátek vyprávění). A konečně je konstituováno souborem formulací, s nimiž sdílí zkoumaná výpověď statut, mezi nimiž zaujímá místo bez ohledu na lineární řád, s nimiž také zmizí nebo s nimiž bude naopak jako potenciální objekt zhodnocena, uchována, posvěcena a obětována budoucího diskursu (výpověď nelze oddělit od statutu, jež může získat jako „literatura“ nebo jako nepodstatná poznámka, jež si zcela zaslouží být zapomenuta, jako vědecká pravda, dosažená jednou provždy nebo jako prorocství atd.) Obecně lze říci, že sekvence lingvistických prvků je výpovědí, pouze je-li ponořena v poli vypovídání, kde se potom objevuje jako jedinečný prvek.

Výpověď není přímou projekcí určité situace či souboru reprezentací na rovinu řeči. Není prostým

upotřebením určitého počtu lingvistických prvků a pravidel hovořícím subjektem. Od samého počátku, od svého kořene se ostře rýsuje v poli vypovídání, kde má místo a statut, jenž pro ni upravuje možné vztahy s minulostí a jenž jí otevírá případnou budoucnost. Každá výpověď je takto specifikována: neexistuje výpověď obecně, neexistuje žádná volná, neutrální a nezávislá výpověď, nýbrž vždy výpověď, tvořící součást nějaké řady či souboru, hrající nějakou roli uprostřed jiných, opírající se o ně a lišící se od nich: vždy se integruje do systému vypovídání, kde hraje svou, jakkoli mizivou a nepatrnou, roli. Zatímco gramatická konstrukce potřebuje k tomu, aby se uskutečnila, pouze prvky a pravidla, zatímco by bylo koneckonců možné uvažovat o jazyku (ovšemže umělém), jenž by spočíval pouze a za všech okolností v konstruování jediné věty, zatímco za předpokladu, že abeceda, pravidla konstruování a transformace formálního systému jsou dány, by bylo možné dokonale definovat první tvrzení v této řeči, nelze totéž říci o výpovědi. Neexistuje výpověď, jež by nepředpokládala jiné; neexistuje jediná výpověď, která by kolem sebe neměla pole koexistencí, účinků řady a následnosti, rozmístění funkcí a rolí. Můžeme-li tu mluvit o výpovědi, pak proto, že nějaká věta (nebo tvrzení) figuruje v jasně definovaném bodě, s přesně určenou pozicí, v systému vypovídání, jenž ji přesahuje.

Na tomto pozadí koexistence vypovídání se rýsuje gramatické vztahy mezi větami, logické vztahy mezi tvrzeními, metalingvistické vztahy mezi řečí jakožto objektem a tou, která definuje pravidla, réto-

rické vztahy mezi skupinami (či prvky) vět. Je jistě přípustné analyzovat všechny tyto vztahy, aniž by se přitom tematizovalo pole vypovídání jako takové, to jest oblast koexistence, kde působí funkce vypovídání. Avšak tyto vztahy mohou existovat a jsou analyzovatelné pouze potud, pokud tyto věty byly „vypovězeny“; jinými slovy potud, pokud se rozvíjejí v poli vypovídání, jež jim umožňuje, aby se následovaly, aby se organizovaly, koexistovaly spolu a hrály určitou roli ve vzájemných vztazích. Aniž by byla principem individualizace souboru označujících („atomem“ označování, minimálním prvkem, na základě něhož existuje nějakým smysl), výpověď rozmisťuje tyto smysluplné jednotky v prostoru, v němž se rozmnožují a akumuluji.

d) Konečně, aby bylo možné uvažovat o sekvenci lingvistických prvků jako o výpovědi a analyzovat ji, musí splňovat ještě čtvrtou podmínku: musí mít materiální existenci. Bylo by možné hovořit o výpovědi, kdyby ji nevyšlo nějaký hlas, kdyby nějaký povrch nenesl její znaky, kdyby nezískala své tělo v nějakém vnímatelném prvku a kdyby nezanechala v paměti či v prostoru — byť jen na okamžik — svou stopu? Bylo by možné mluvit o výpovědi jako o ideální a mlčenlivé figuře? Výpověď je vždy dána prostřednictvím nějaké materiální substance, i když je tato materialita skrytá, i když je odsouzena k zániku, jakmile se vynoří. Nejenže výpověď tuto materialitu potřebuje; není jí dána jako doplněk s tím, že všechna její určení jsou již pevně stanovena: částečně je výpověď kon-

stituována touto materialitou. Věta, ačkoli složená ze stejných slov, obdařena naprosto stejným smyslem, zachovávající svou syntaktickou i sémantickou totožnost, nekonstituuje tutéž výpověď, je-li artikulována někým v průběhu konverzace či vytištěna v románu; byla-li napsána jednoho dne před několika staletími a objevuje-li se nyní ve formě ústní formulace. Souřadnice a materiální status výpovědi tvoří součást jejích vnitřních charakteristik. To je samozřejmé. Nebo alespoň téměř samozřejmé. Protože jakmile zaměříme trochu víc pozornost, věci se zamotávají a množí se problémy.

Svádí nás to jistě k tvrzení, že je-li výpověď přinejmenším zčásti charakterizována svým materiálním statutem a je-li její totožnost citlivá na modifikace tohoto statutu, platí totéž i o větách a tvrzeních: materialita znaků není ve skutečnosti zcela bezvýznamná pro gramatiku a dokonce ani pro logiku. Známe teoretické problémy, jež v logice otevírá materiální stálost užívaných symbolů (Jak definovat identitu symbolu napříč rozmanitými substancemi, v níž se ztělesňuje, a variacemi forem, jež připouští? Jak jej rozeznat a ujistit se, že je to tentýž symbol, je-li třeba jej definovat jako „konkrétní fyzické těleso“?); dobře také známe problémy, jež pro ni představuje samotné pojetí následnosti symbolů (Co znamená „předcházet“ a „následovat“? Nastávat „předtím“ a „potom“? V jakém prostoru se situuje takové uspořádání?). Ještě daleko lépe jsou známé vztahy materiality a jazyka — role písma a abecedy, skutečnost, že v psaném textu a v konverzaci, v deníku a v knize, v do-

pise a na plakátě se neprojevuje ani tatáž syntaxe, ani tatáž slovní zásoba; navíc existují posloupnosti slov, jež konstituují jasně individualizované a naprosto přijatelné věty v hlavních novinových titulcích, a které by přesto v průběhu konverzace nikdy neplatily za smysluplné věty. Nicméně ve výpovědi hraje materialita mnohem významnější roli: není pouhým principem variace, modifikace rozeznávacích kritérií či určením lingvistických podsouborů. Je konstitutivní složkou výpovědi samé: je nutné, aby výpověď měla nějakou substanci, podklad, umístění a dataci. A když se tyto rekvizity změní, změní se i identita samotné výpovědi. Ihned se vynořuje záplava otázek: Je-li tatáž věta vyslovena velmi hlasitě a zcela šepem, formuje to jednu výpověď nebo několik? Když se někdo naučí text nazpaměť, je potom každá recitace novou výpovědí, nebo to máme chápat jako jednu výpověď, jež se opakuje? A věta, věrně přeložená do cizího jazyka: jsou to dvě různé výpovědi nebo jen jedna? A při kolektivní recitaci — modlitbě či přednášce — s kolika máme počítat výpověďmi? A jak můžeme stanovit totožnost výpovědi v průběhu všech těchto rozmanitých výskytů, opakování a přepisování?

Problém nepochybně zatemňuje to, že jsou zde často směřovány různé roviny. Nejprve je třeba oddělit mnohost vypovídání. Řekněme, že tu máme vypovídání pokaždé, když dojde k vyslání souboru znaků. Každá z těchto artikulací má svou časoprostorovou individualitu. Dvě osoby sice mohou říci v témže okamžiku totéž, ale protože to jsou dvě osoby, máme tu dvojitě odlišné vypovídání. Tentýž subjekt může sice

několikrát opakovat tutéž větu, budou to ovšem vypovídání odlišená v čase. Vypovídání je událost, která se neopakuje; má svou jedinečnost, umístěnou v prostoru a čase, která je neredukovatelná. Tato jedinečnost přesto dovoluje vystoupit určitému počtu konstant — gramatických, sémantických, logických —, díky kterým lze, při neutralizování momentu vypovídání a souřadnic, jež jej individualizují, rozeznat ve výpovědi obecnou formu věty, významu či tvrzení. Čas a místo vypovídání, materiální podklad, jež využívá, se potom stávají přinejmenším ze značné části bezvýznamnými: a to, co se tu odděluje, je forma, která je donekonečna opakovatelná a jež může poskytnout prostor těm nejrozptýlenějším případům vypovídání. Výpověď jako takovou totiž nelze redukovat na tuto čirou událost vypovídání, neboť se může, navzdory své materialitě, opakovat: nebude těžké říci, že tatáž věta pronesená dvěma osobami za podmínek, jež byly přeci jen poněkud odlišné, konstituuje jedinou výpověď. Nelze ji nicméně redukovat na jednu gramatickou či logickou formu v tom smyslu, že výpověď je více než ona forma a v poněkud jinak citlivá na difference hmoty, substance, času a místa. Co je tedy tou materialitou, jež je výpovědi vlastní a jež autorizuje některé jedinečné typy k opakování? Jak se může stát, že lze mluvit o téže výpovědi tam, kde se vyskytuje několik odlišných případů vypovídání — tedy když by se tam, kde lze rozeznat formy, struktury, pravidla konstruování, totožné záměry, mělo spíš mluvit o několika výpovědích? Jaký je tedy režim *opakovatelné materiality*, jež charakterizuje výpověď?

Určitě to nemusí být vnímatelná, kvalitativní materialita, daná ve formě barvy, zvuku či předmětnosti a rozčleněná tím samým časoprostorovým označením, jako vjemový prostor. Vezměme si naprosto jednoduchý příklad: několikrát reprodukováný text, následné edice nějaké knihy, nebo ještě lépe různé výtisky z téhož vydání nedávají vzniknout témuž počtu různých výpovědí. Ve všech vydáních *Květu zla* (vyjma variant a textů, jejichž vydání bylo soudně zakázáno) nacházíme tentýž systém výpovědí; přesto nejsou ani vnější znaky, ani inkoust, ani papír, ani žádný způsob umístění textu a rozmístění znaků stejné: každé zrno materiality se změnilo. Avšak tyto „drobné“ rozdíly nemají význam pro změnu identity výpovědi a nevedou k tomu, aby se objevila nějaká jiná: jsou všechny neutralizovány v obecném prvku — ovšemže materialním, nicméně stejně tak institucionálním a ekonomickým — „knihy“; ať je počet jejích výtisků či vydání jakýkoli, ať jsou použité jakkoli různé materiály, kniha je místem přesné ekvivalence výpovědí, je pro ně instancí, kde se mohou opakovat beze změny identity. Z tohoto prvního příkladu vidíme, že materialita výpovědi není vůbec definována prostorem, jež zaujímá, nebo datem její formulace, nýbrž mnohem spíš statutem věci či objektu. Statutem, jenž není nikdy definitivní, nýbrž proměnlivý, relativní a vždy náchylný ke zpochybnění: víme například, že pro literární historiky nemají knihy publikované péčí samotného autora tentýž statut jako posmrtná vydání, jež výpovědi zde mají jedinečnou hodnotu, avšak nejsou jednou z manifestací jednoho a téhož souboru, je

jsou tím, ve vztahu k čemu tu je a musí být opakování. Podobně nelze říci o nějaké ústavě, závěti či textu náboženského zjevení a o všech rukopisech či výtiscích, jež je přesně reprodukují, s tímtež písmem, stejnými znaky a na analogickém podkladě, že se shodují: na jedné straně jsou výpovědi samy o sobě, na druhé jejich reprodukce. Výpověď se neidentifikuje s nějakým úlovkem hmoty; její totožnost se však mění s komplexním režimem materiálních institucí.

Neboť výpověď může být stejná, ať je rukopisem na listu papíru či publikována v knize; může být stejná i když je vyslovená ústně, vytištěná na plakátu či reprodukována z magnetofonu; naopak, když romanopisec vysloví libovolnou větu v běžném životě, když ji později bez změny použije v rukopisu, který rediguje, přičemž ji připíše jisté postavě, nebo ji dokonce nechá, aby byla vyslovena oním anonymním hlasem, jenž má být považován za hlas autora, nelze říci, že by v obou těchto případech šlo o tutěž výpověď. Režim materiality, jemuž se výpovědi nutně podřizují, je tedy spíš řádem instituce, než řádem časoprostorového umístění; definuje spíš *možnosti nového vepsání a přepisu* (ale také prahů a mezí), než omezené a pomíjivé individuality.

Identita výpovědi je podřízena ještě druhému souboru podmínek a vymezení: těm, jež jsou jí kladeny celkem ostatních výpovědí na rovině, na níž figuruje, oblastí, v níž může být využita či aplikována, rolí či funkcí, kterou má hrát. Prohlášení, že země je kulatá nebo že se druhy vyvíjejí, nekonstituuje stejnou výpověď před Koperníkem a po něm, před Darwinem a

po něm; v případě tak jednoduchých formulací nejde o to, že by se změnil smysl slov; to, co se změnilo, je vztah těchto prohlášení k ostatním tvrzením, jsou to podmínky jejich použití a opětovného uvedení, je to pole zkušenosti, možných verifikací, problémů, jež zůstávají k vyřešení, k nimž lze ona prohlášení odkazovat. Věta „Sny jsou realizací tužeb“ se může opakovat v průběhu staletí; není však v žádném případě stejnou výpovědí u Platóna a u Freuda. Schémata použití, pravidla působení, konstelace, v nichž mohou hrát svou roli, jejich strategické virtuality konstituují pro výpovědi *pole stabilizace*, jež umožňuje, navzdory všem rozdílům ve vypovídání, opakovat výpovědi v jejich identitě; avšak totéž pole může rovněž pod těmi nejzjevnějšími sémantickými, gramatickými či formálními totožnostmi definovat práh, za nímž se již nejedná o totožnost a je třeba uznat objevení se nové výpovědi. Je však nepochybně možné jít ještě dál: lze předpokládat, že někdy jde o jednu a tutěž výpověď, i když slova, syntaxe či sám jazyk nejsou identické. Bud' může jít o přednášku a její simultánní tlumočení; nebo o vědecký text v angličtině a o jeho francouzskou verzi; nebo o zprávu ve třech sloupcích ve třech různých jazycích: nemáme tu tolik výpovědí, kolik je tu použito jazyků, nýbrž jeden soubor výpovědí v lingvisticky různých formách. Anebo ještě jasněji: daná informace může být přenášena jinými slovy, se zjednodušenou syntaxí nebo v domluveném kódu; jsou-li obsah informace a možnosti jeho využití shodné, pak lze říci, že zde i tam máme tutěž výpověď.

Ani zde nejde o kritérium individualizace výpovědi, nýbrž spíš o její princip variace: jednou je rozmanitější než struktura věty (a její identita je tudíž jemnější, křehčí, snáze modifikovatelná než totožnost sémantického či gramatického celku), jednou je trvalejší než tato struktura (a její identita je tedy širší, stabilnější, méně náchylná k variacím). Navíc nejenže tato identita výpovědi nemůže být stanovena jednou provždy ve vztahu k identitě věty, ale je i sama o sobě relativní a osciluje podle způsobu, jak je výpověď použita a jakým se s ní nakládá. Když se výpověď použije tak, že se v ní zdůrazní gramatická struktura, rétorická konfigurace či konotace, jež obsahuje, je zřejmé, že ji nemůžeme chápat jako identickou v jejím původním jazyce a v překladu. Naopak jestliže ji chceme nechat podstoupit proces experimentální verifikace, potom text i překlad konstituují tentýž soubor vypovídání. Nebo také můžeme, v určitém měřítku „makro-historie“, předpokládat, že prohlášení jako „Druhy se vyvíjejí“ formuje u Darwina a u Simpsona tutéž výpověď; uvažujeme-li však na poněkud jemnější úrovni a v omezenějším poli užití („neodarwinismus“ v opozici k vlastnímu darwinovskému systému), máme tu dvě různé výpovědi. Stálost výpovědi, trvalost její identity během jedinečných událostí vypovídání, její zdvojování napříč identitou forem, toto vše je funkcí *pole užití*, němž je výpověď zapojena.

Je tedy zřejmé, že výpověď nemůže být pojednána jako událost, jež by se uskutečnila v nějakém určitém čase a místě a kterou by bylo možné nanej-

vých zopakovat — a z povzdálí ji oslavit — v aktu paměti. Je však také jasné, že není ani ideální formou, již by bylo vždy možné aktualizovat v jakémkoli tělese, v libovolném souboru a za jakýchkoli materiálních podmínek. Je příliš snadno opakovatelná, než aby byla naprosto nedílně spjatá s časoprostorovými souřadnicemi svého zrodu (je něčím jiným než datem a místem svého objevení), příliš svázaná s tím, co ji obklopuje a podporuje, než aby byla tak svobodná jako čistá forma (je něčím jiným než zákonem konstrukce, působícím na soubor prvků), je obdařena určitou proměnlivou tíží, relativní vahou pole, v němž je umístěna, trvanlivostí, jež umožňuje různá použití, neměnností v čase, jež však nenese netečnost pouhé stopy a jež nesní o své vlastní minulosti. Zatímco vypovídání může být *znovu započato* či *reevokováno*, zatímco forma (lingvistická nebo logická) může být *opětovně aktualizována*, výpověď má schopnost být *opakována*: ovšem vždy za přesně daných podmínek.

Tato opakovatelná materialita, jež charakterizuje funkci vypovídání, nechává výpověď, aby se objevila jako specifický a paradoxní objekt, ale rovněž jako jeden ze všech těch objektů, jež lidé vytvářejí, manipulují s nimi, užívají je, transformují, vyměňují, kombinují, rozkládají a skládají, případně ničí. Místo aby byla jednou provždy řečenou věcí — a ztracena v minulosti jako výsledek jedné bitvy, geologická katastrofa či smrt krále —, výpověď se v tutéž chvíli, kdy se vynořuje ve své materialitě, objevuje s nějakým statutem, vstupuje do mnoha sítí, umísťuje se v poli užití, nabízí

se všem možným přesunům a modifikacím, integruje se do operací a strategií, v nichž se její identita udrží, nebo zmizí. Tak výpověď cirkuluje, je užívána, uniká, dovoluje uskutečnit nějakou touhu nebo jejímu uskutečnění brání, slouží určitým zájmům nebo jim odporuje, vstupuje do proudu sporů a bitev, stává se tématem přivlastnění či soupeření.

3. POPIS VÝPOVĚDÍ

Ukazuje se, že fronta analýzy se do značné míry přesunula; mým záměrem bylo vrátit se k definici výpovědi, kterou jsem nechal na počátku stranou. Vše se odehrálo a bylo formulováno tak, jako by výpověď byla jednotkou, kterou lze snadno stanovit a u níž by šlo o popis možností a zákonů kombinace. Když jsem se k tomu vrátil, poznal jsem, že nebylo možné definovat výpověď jako jednotku lingvistického typu (nadřazenou fonému a slovu, podřazenou textu), ale že jsem spíš pracoval s funkcí vypovídání, která zahrnuje různé jednotky (jež se mohou shodovat někdy s větami, někdy s tvrzeními, ale někdy jsou tvořeny fragmenty vět, řadami, tabulkami znaků, soubory tvrzení či rovnocenných formulací); a tato funkce místo aby těmto jednotkám dávala „smysl“, přiřazuje je k poli objektů; místo aby je vybavovala subjektem, otevírá jim určitý počet možných pozicí subjektu; místo aby fixovala jejich hranice, umísťuje je do oblasti koexistence a koordinace; místo aby určovala jejich identitu, zabydluje jimi prostor, v němž jsou zaváděny, používány a opakovány. Zkrátka to, co bylo objeveno, není atomární výpověď — se svým účinným smyslem, se svým původem, svými hranicemi a svou individuali-

tu — nýbrž operační pole funkce vypovídání a pod-
mínky; za nichž tato funkce nachává vyvstat různé
jednotky (které mohou, ale nemusí být gramatického
či logického řádu). Nyní však zjišťuji, že musím odpo-
vědět na dvě otázky: co od této chvíle rozumím oním
původně stanoveným úkolem, tedy popisem výpo-
vědí? A jak může být tato teorie výpovědi přizpůso-
bena analýze diskursivních formací, jež byla načrt-
nuta bez ní?

A.

1. První úkol: stabilizovat slovník. Budeme-li souhla-
sit s tím, že nazveme *verbální performanci*, nebo lé-
pe *lingvistickou performanci*, každou skupinu znaků
produkovanou na základě přirozeného (nebo umě-
lého) jazyka, můžeme nazvat *formulací* individuální
(případně skupinový) akt, který předvede na libovol-
ném materiálu a v souladu s určitou formou tuto
skupinu znaků: formulace je událost, kterou je vždy
možné lokalizovat v jejich časoprostorových souřad-
nicích, která může být vždy vztažena k nějakému au-
torovi a která v sobě může konstituovat určitý akt
(„performativní akt“ řečeno slovy anglických analy-
tických filosofů); můžeme nazvat *větou* a *tvrzením* ty
jednotky, které ve skupině znaků rozeznává grama-
tika a logika: tyto jednotky mohou být vždy charak-
terizovány prvky, jež v nich figurují, a pravidly kon-
strukce, která je sjednocují; ve vztahu k větě a tvrzení
jsou otázky původu, času a prostoru a kontextu pou-
ze pomocné; rozhodující je otázka jejich správnosti

(i kdyby jen ve formě „přijatelnosti“). Můžeme nazvat
výpovědí modalitu existence takové skupiny znaků;
modalitu, která jí dovoluje být něčím více než pouhou
řadou stop, něčím více než jen následností značek na
nějaké substanci, něčím více než jen jakýmsi pro-
duktem člověka; modalitu, která oně skupině znaků
umožňuje být ve vztahu se skupinou objektů, přede-
pisovat určité pevné pozice jakémukoli subjektu, být
situována mezi ostatními verbálními performan-
cemi, a konečně být vybavena opakovatelnou materia-
litou. Nyní už rozumíme nejednoznačnosti termínu
diskurs, který byl používán a zneužíván v mnoha roz-
dílných významech: v tom nejobecnějším a nejméně
určitém smyslu označuje skupinu verbálních perfor-
mancí; diskurs by potom znamenal to, co je produk-
ováno (a možná vše, co může být produkováno) sku-
pinami znaků. Ale také znamenal soubor aktů for-
mulace, řadu vět nebo tvrzení. A konečně — a to je
význam, jemuž byla nakonec dána přednost (spolu
s tím prvním, jenž mu sloužil jako horizont) — dis-
kurs je konstituován souborem posloupností znaků
potud, pokud jsou to výpovědi, tedy pokud jim lze
připsat specifické modalities existence. A podaří-li se
mi ukázat, o což se nyní hodlám pokusit, že zákonem
takových řad je přesně to, co jsem nazval *diskursivní
formace*, podaří-li se mi ukázat, že tato diskursivní
formace je skutečně principem rozptýlení a redistri-
buce nikoli formulací, vět či tvrzení, ale výpovědí (ve
smyslu, jaký jsem tomu slovu dal), může být termín
diskurs definován jako skupina výpovědí, které patří
k jednomu systému formace; tak budu moci hovořit

o diskursu kliniky, o ekonomickém diskursu, o diskursu historie přírody či o psychiatrickém diskursu.

Jsem si dobře vědom, že tyto definice jsou povětšinou neslučitelné s běžným užíváním oněch slov: lingvisté obvykle dávají slovu diskurs naprosto odlišný smysl; logikové a analytičtí filosofové používají termín výpověď jiným způsobem. Ale mým záměrem zde není převést do nějaké, ničím jiným dosud neosvícené oblasti soustavu pojmů, formu analýzy a teorii, jež byla zformována jinde; a nezamýšlím využít nějaký model tím, že ho budu aplikovat, s účinností jemu vlastní, na jiný obsah. Ani si samozřejmě nepřeji zkoumat hodnotu takového modelu; ani nechci, dokonce předtím, než bych jej použil, omezovat jeho dosah nebo stanovovat nutně prahy, které nesmí překročit. Rád bych však odkryl jeho deskriptivní možnosti, načrtl doménu, v níž je použitelný, definoval jeho hranice a jeho autonomii. Tyto deskriptivní možnosti se artikulují podle jiných, nejsou z nich odvozovány.

Analýza výpovědí si tedy zejména neosobuje nárok být totální, vyčerpávající deskripcí „řeči“ nebo toho, „co je řečeno“. V celé šíři materiálu, implikované verbálními performancemi, je situována na určité rovině, která musí být odlišena od jiných, charakterizována ve vztahu k nim a která je abstraktní. Obzvláště nenahrazuje logickou analýzu tvrzení, gramatickou analýzu vět ani psychologickou či kontextuální analýzu formulací; je to jiný způsob přístupu k verbálním performansím, disociování jejich komplexnosti, izolování termínů, které jsou vpleteny v jejich síti a

lokalizování různých pravidelností, kterými se řídí. Konfrontací výpovědi s větou nebo s tvrzením se nepokouším nalézt nějakou ztracenou jednotu ani znovuoživit, jak by si mnozí nostalgicky přáli, plnost živé řeči, bohatství Slova, původní jednotu Logu. Analýza výpovědí odpovídá jisté specifické rovině popisu.

2. Výpověď tedy není nějakou elementární jednotkou, kterou bychom mohli přiřadit k jednotkám popisovaným gramatikou nebo logikou. Nemůže být izolována jako věta, tvrzení nebo akt formulace. Popisování výpovědí není záležitostí izolování a charakterizování horizontálního prvku, ale definování podmínek, za kterých může pracovat funkce, která dává skupině znaků (řadě, která není nutně gramaticky nebo logicky strukturovaná) její existenci, a to jistou specifickou existenci. Existenci, která umožňuje takové řadě jevit se jako víc než pouhá stopa, spíš jako vztah k jisté doméně objektů; jako víc než jen výsledek nějaké akce či individuální operace, spíš jako soubor možných pozic subjektu; jako víc než nějaký organický autonomní celek, uzavřený v sobě samém a schopný utvářet význam svého vlastního souladu, spíš jako prvek v poli koexistence; jako víc než jen míjející událost nebo inertní objekt, spíš jako opakovatelná materialita. Popisování výpovědí se zabývá, v jakési vertikální dimenzi, podmínkami existence různých skupin označujících. Odtud paradox: popisování výpovědí se nepokouší obejít verbální performance, aby za nimi či pod jejich zjevným povrchem odhalilo skrytý prvek, tajemný smysl, který je v nich

pohrben či který se skrže ně zjevuje, aniž by byl vysloven; a přesto není výpověď' bezprostředně viditelná; není dána v takové manifestní podobě, v jaké je dána gramatická nebo logická struktura (i když ani taková struktura není vždy zcela jasná, a někdy je dokonce velmi těžko osvětlitelná). Výpověď' není zároveň ani viditelná, ani skrytá.

Není skrytá podle definice, protože charakterizuje modalitu existence vlastní souboru účinně produkováných znaků. Analýza vypovídání směřuje pozornost vždy pouze k tomu, co je řečeno, k větám, které jsou skutečně mluveny nebo psány, k označujícím prvkům, jež jsou zaznamenány nebo vysloveny — a přesněji k oné jedinečnosti, která jim propůjčuje existenci, předkládá je pohledu, čtenáři, možnosti reaktivace, bezpočtu opakovaných užití či možných transformací uprostřed jiných věcí, ale nikoli jako jiné věci. Analýza se může zabývat jen skutečnými verbálními performancemi, protože je analyzuje na rovině jejich existence: je to popis toho, co bylo řečeno, přesně tak, jak to bylo řečeno. Analýza vypovídání je potom historickou analýzou, jež se však vyhýbá jakékoli interpretaci: věci, jež byly řečeny, nezkoumá ve smyslu toho, co skrývají, co se jimi říká navzdory jim samým, co zůstává nevyřčené, neboť to skrývají, ve smyslu rozhojnění myšlenek, obrazů či představ, jež je obývají, nýbrž je naopak zkoumá ve smyslu jejich modu existence, co pro ně znamená to, že byly vysloveny, že zanechaly stopy a že tu možná i zůstaly v očekávání okamžiku, kdy budou moci být případně znovu využity; co pro ně znamená, že se

objevily právě ony — a nikoli nějaké jiné místo nich. Z tohoto hlediska tu nemůže být nic jako latentní výpověď': neboť to, čím se zde zabýváme, je zjevnost působící řeči.

Těžko udržitelná teze. Dobře víme — a bylo tomu tak asi vždy od chvíle, kdy člověk promluvil — že mnohdy je něco řečeno namísto něčeho jiného; že jedna věta může mít zároveň dva různé významy; že zjevný smysl, srozumitelný bez obtíží komukoli, může zahalovat smysl druhý, esoterický nebo pro-rocký, jež odhalí teprve jemnější rozluštění nebo ho jednou možná odkryje běh času; že pod viditelnou formulací může kralovat jiná, která ji řídí, narušuje ji a vnucuje jí svou vlastní artikulaci; zkrátka že věci řečené tak či onak vyslovují něco víc než jen samy sebe. Ale tyto účinky zdvojení, toto neřečené, jež je navzdory všemu řečeno, ve skutečnosti neovlivňuje výpověď', přinejmenším chápeme-li ji tak, jak zde byla definována. Polysémie — která ospravedlňuje hermeneutiku a objevování jiného smyslu — se týká věty a sémantických polí, s nimiž věta pracuje: tentýž soubor slov může nechat vyvstat několikery smysl a několik možných konstrukcí; mohou zde proto být, propletené nebo alternující, rozmanité významy operující na jednom základě vypovídání, jenž zůstává stejný. Podobně popření jedné verbální performance jinou, jejich substituce nebo interference, jsou jevy, které náležejí rovině formulace (i když se projevují i v logických nebo gramatických strukturách); ale výpověď' sama se nezabývá tímto zdvojením nebo potlačením, neboť je to modalita existence verbální performance,

tak jak se uskutečnila. Výpověď nemůže být považována za kumulativní výsledek nebo za krystalizaci několika neurčitých, sotva artikulovaných výpovědí, jež si navzájem protiřečí. Výpověď není zneklidňována tajemnou přítomností nevyřčeného, skrytými významy, potlačováním; naopak způsob, jakým tyto skryté prvky fungují a jakým mohou být restituovány, závisí na samotné modalitě vypovídání: je zřejmé, že ono „nevyřčené“ nebo ono „potlačené“ neznamená totéž — ani ve své struktuře, ani ve svém důsledku — pokud jde o matematickou či ekonomickou výpověď, pokud jde o autobiografii nebo o výklad snu.

Nicméně ke všem těmto modalitám *nevyřčeného*, které mohou být lokalizovány na pozadí pole vypovídání, by mělo být nepochybně přiřazeno ještě *chybění*, které místo příslušnosti k vnitřku jako by bylo souvztažné k tomuto poli a hrálo roli v určení jeho skutečné existence. V podmínkách objevení se výpovědí tu totiž mohou být — a pravděpodobně vždy jsou — vyloučení, hranice či mezery, které rozdělují jejich souřadnou soustavu, zhodnocují pouze jednu řadu modalit, ohraničují skupiny koexistence a brání určitým formám v užití. Avšak neměli bychom si plést toto chybění, které je charakteristikou jisté regularity vypovídání, ani v jeho statutu, ani v jeho důsledcích s významy skrytými v tom, co je v něm formulováno.

3. Ačkoliv výpověď nemůže být skrytá, není ani viditelná; není přístupná vnímání jako zjevný nositel svých mezí a charakteristik. Vyžaduje určitou změnu úhlu pohledu a stanoviska, aby mohla být rozpoznána

a zkoumána sama o sobě. Možná je něčím příliš zřejmým, co se neustále vzpírá pochopení; možná je jako ony běžné samozřejmosti, které i když ve své tloušťce nic neskrývají, nejsou přesto dány zcela jasně. Rovina vypovídání se zjevuje právě ve své blízkosti.

Existuje pro to několik důvodů. První z nich už zde byl zmíněn: výpověď není prostě nějaká další jednotka (nad či pod) větami a tvrzeními; je vždy vsazená v jednotkách tohoto druhu nebo dokonce v posloupnostech znaků, které se jejich zákony neřídí (což mohou být seznamy, náhodné řady, tabulky); charakterizují je ne to, co je v nich dáno, nýbrž právě ten fakt, že jsou dány, a způsob, jakým jsou dány. To způsobuje tuto kvazineviditelnost nějakého „zde je“, jež je vtěleno ve věci samé, o níž lze říci: „zde je ta a ta věc“.

Další důvod: „označující“ struktura řeči vždy odkazuje k něčemu jinému; jsou jí označovány objekty; je jí intendován smysl; jistý počet znaků poukazuje k subjektu, i když ten není sám v řeči přítomen. Řeč se vždy zdá obydlena něčím jiným, vzdáleným, nějakým jinde; je vyprázdněna absencí. Není snad místem, v němž se objevuje něco jiného než ona sama, nezdá se její vlastní existence rozpuštěna v této funkci? Chceme-li však popisovat rovinu vypovídání, musíme brát v úvahu tuto existenci jako takovou; zkoumat řeč nikoli ve směru, v němž označuje, nýbrž v dimenzi, která jí poskytuje; ignorovat její moc označovat, pojmenovávat, ukazovat, zjevovat, být místem smyslu nebo pravdy, a namísto toho obrátit svou pozornost k momentu — který je ihned upevněn, okamžitě zachycen ve hře „označujícího“ a „označovaného“ —

jenž určuje její jedinečnou a vymezenou existenci. Při zkoumání řeči musíme nechat stranou nejen hledisko „označovaného“ (jak jsme byli dosud zvyklí), ale i „označujícího“, a tak odhalit skutečnost, že tady a tam, ve vztahu mezi možnými doménami objektů a subjektů, ve vztahu k jiným možným formulacím a opakovaným použitím, jde o *řeč*.

Poslední důvod této kvazineviditelnosti výpovědi: je vždy předpokládána ve všech analýzách řeči, ale nikdy není učiněna explicitní. Jestliže má být řeč považována za objekt, rozložena na oddělené vrstvy, popisována a analyzována, musí existovat jistá „vypovídací danost“, která bude vždy definovatelná a nebude nikdy nekonečná: analýza jazyka pracuje vždy s korpusem slov a textů; odkrývání a interpretování implikovaných významů spočívá vždy na vymezené skupině vět; logická analýza systému implikuje daný soubor tvrzení přepsaný ve formální řeči. Rovina vypovídání je pokaždé neutralizována: buď je definována jako reprezentativní vzorek, který umožňuje osvobodit donekonečna aplikovatelné struktury, nebo se ztrácí v čirém zdání, za nímž je třeba odhalit pravdu jinými slovy, nebo platí za neutrální substanci, jež slouží jako podklad pro formální vztahy. Fakt, že výpověď je vždy nepostradatelná proto, aby mohla být provedena analýza, ji zbavuje jakéhokoli významu pro analýzu samotnou. Přidáme-li k tomu, že všechny tyto popisy mohou být provedeny pouze tehdy, utvoří-li samy konečné soubory výpovědí, bude nám jasné, proč jsou ze všech stran obklopeny polem vypovídání, proč se od něj nemohou osvobodit a proč

ho nemohou uchopit přímo jako své téma. V uvažování o výpovědích o sobě nebudeme za všemi těmito analýzami a na nějaké hlubší úrovni hledat tajemství nebo kořen řeči, jež by opomíjely. Pokusíme se zviditelnit onu bezprostřední transparentnost, jež konstituuje element jejich možnosti, a umožnit její analýzu.

Ani skrytá, ani viditelná, nachází se rovina vypovídání na samé hranici řeči: pro bezprostřední zkušenost tu není ani nesystematický soubor charakteristik, jež by se samy nabízely; ale není tu, za touto rovínou, ani enigmatický a mlčenlivý pozůstatek něčeho, co nechává nepřeložené. Definuje modalitu svého zjevování: spíš svůj okraj než svou vnitřní organizaci, spíš svůj povrch než obsah. Ale skutečnost, že povrch vypovídání je možné popisovat, dokazuje, že tato „danost“ řeči není pouhým protržením fundamentálního mlčení; že slova, věty, významy, prohlášení, řetězce tvrzení nepřiléhají přímo k prvotní noci ticha, nýbrž že náhlé objevení se věty, záblesk smyslu, prudké gesto ukázání prstem a označení se vždy objevuje v oblasti působení funkce vypovídání; že mezi řečí, tak jak ji čteme a posloucháme, ale také jak jí mluvíme, a absencí jakékoli formulace se nehemží všechny ty sotva vyřčené věci, všechny ty nedokončené věty, všechny ty napůl verbalizované myšlenky, ten nekonečný monolog, z něhož se vynořují jen některé fragmenty; ale především jsou tu — či v každém případě předtím (protože to na nich závisí) — podmínky, za nichž působí funkce vypovídání. To také dokazuje, že je marné hledat za strukturálními, formál-

ními či interpretativními analýzami řeči oblast konečně osvobozenou od veškeré pozitivivity, v níž by se mohla rozvinout svoboda subjektu, dílo lidského bytí nebo otevřenost vůči transcendentálnímu osudu. Neměli bychom proti lingvistickým metodám nebo logickým analýzám namítnout: „Když už jste tolik řekli o pravidlech její výstavby, co jste udělali s řečí jako takovou, v plnosti jejího živého těla? Co jste udělali s touto svobodou nebo se smyslem, jenž předchází každému označování, bez něhož by neexistovali jednotlivci vzájemně se v té donekonečna opakované práci řeči dorozumívající? Neuvědomujete si, že jakmile jste překročili konečné systémy, jež umožňují nekonečnost diskursu, avšak nejsou schopné jej založit a vysvětlit, nacházíte potom jen znamení transcendence anebo dílo člověka? Uvědomujete si, že jste popsali jen několik málo charakteristik řeči, jejíž výskyt a způsob bytí nelze beze zbytku redukovat na vaše analýzy?“ Tyto námitky musí být ponechány stranou: neboť je-li pravda, že existuje nějaká dimenze, která nepatří ani logice, ani gramatice, není to proto ještě jakási obnovená transcendence, ani znovuotevřená cesta k nepřístupnému původu, ani dimenze bytí člověka konstituujícího své vlastní významy. Řeč, v instanci svého objevování se a modu bytí, je výpověď; jako taková spočívá v popisu, který není ani transcendentální, ani antropologický. Analýza vypovídání nepředepisuje logickým či lingvistickým analýzám hranice, za nimiž se musejí vzdát své moci a přiznat si bezmocnost; nevyznačuje linii, jež uzavírá jejich doménu; rozvíjí se v jiném směru, který je kříží. Možnost

analýzy vypovídání, je-li ustavena, musí umožnit překonávání transcendentálních překážek, jež klade jistá forma filosofického diskursu do cesty všem analýzám řeči ve jménu bytí této řeči a základu, z něhož by měla odvozovat svůj původ.

B.

Nyní se musím obrátit ke druhé skupině otázek: jak může být popis takto definovaných výpovědí přizpůsoben analýze diskursivních formací, jejíž principy jsem popsal výše? A naopak: do jaké míry lze říci, že analýza diskursivních formací je opravdu popisem výpovědi v tom smyslu, v jakém jsem toto slovo použil? Odpověď na tyto otázky je důležitá; neboť právě v tomto bodě musí usilování, jemuž jsem se tolik let věnoval, jež jsem značně zaslepeně rozvíjel a jehož celkový nárys — ačkoli přizpůsobený, pročištěný, zbavený množství nepřesností a omylů — se nyní snažím uchopit, uzavřít svůj kruh. Je snad již zřejmé, že se zde nepokouším říci, o co jsem se kdysi v té či oné konkrétní analýze snažil; že se nepokouším popsat projekt, který jsem měl na mysli, překážky, se kterými jsem se setkal, věci, kterých jsem byl nucen se zříci, více či méně uspokojivé výsledky, jichž jsem dosáhl; nepopisuji nějakou účinnou trajektorii, abych ukázal, jaká by musela být nebo jaká bude moci být od nynějška: pokouším se osvětlit možnost samotného popisu — aby jej bylo možné změřit a určit, co vyžaduje —, jež jsem užíval, aniž jsem si byl vědom jeho omezení a možností; místo abych se snažil zkou-

mat, co jsem řekl či co bych býval mohl říci, snažím se spíš odhalit v pravidelnosti, jež je tomu vlastní — v pravidelnosti, kterou ještě nedokážu ovládat —, jak bylo možné říkat to, co jsem říkal. Je však rovněž vidět, že zde nerozvíjím žádnou teorii ve striktním a plném smyslu tohoto slova: dedukci abstraktního modelu na základě určitého počtu axiomů, modelu, který je aplikovatelný na nekonečné množství empirických deskriptí. I kdyby taková výstavba byla někdy možná, její čas dosud určitě nepřišel. Neodvozuji analýzu diskursivních formací z definice výpovědí, jež by sloužila jako základ; neodvozuji ani podstatu výpovědí z toho, co jsou to diskursivní formace, jak by je bylo možné z toho či onoho popisu abstrahovat; pokouším se však ukázat, jak může být bez trhlin, bez rozporů a bez vnitřní nahodilosti organizována oblast, v níž jsou výpovědi, jejich principy seskupování, velké historické jednotky, které formují, a metody, které je umožňují popisovat, zkoumány. Nepostupuji lineární dedukcí, ale spíš v soustředných kruzích, a někdy směřuji k těm zcela vnějším kruhům, jindy k těm nejněvnitřnějším: vycházejí z problému diskontinuity diskursu a jedinečnosti výpovědi (centrální téma), pokoušel jsem se na periférii analyzovat určité formy enigmatických seskupení; ovšem principy sjednocení, s nimiž jsem se zde setkal a které nejsou ani gramatické, ani logické, ani psychologické, a proto nemohou odkazovat ani k větám, ani k tvrzením, ani k reprezentacím, mne donutily vrátit se k centru, k problému výpovědi; a tak jsem se pokusil objasnit, co znamená termín výpověď. Nebudu předpokládat, že jsem budo-

val rigorózní teoretický model, nýbrž že jsem osvobodil koherentní oblast deskripce, že jsem ne-li ustanovil model, tedy přinejmenším otevřel a připravil tuto možnost, jestliže jsem byl schopen udělat tento „přemet“ a ukázat, že analýza diskursivních formací je skutečně soustředěna okolo popisu výpovědi v její jedinečnosti. Zkrátka jestliže se mi podařilo ukázat, že vlastními dimenzemi výpovědi jsou skutečně ty, které jsou v činnosti při určování diskursivních formací. Spíš než po právu *založit* teorii — a i dříve, než to případně bude možné (nepopírám jistou lítost nad tím, že jsem v tom ještě neuspěl) — je mým současným záměrem *ustanovit* možnost.

To, co jsme objevili při zkoumání výpovědi, je funkce, která působí na soubory znaků, která není definována ani gramatickou „přijatelností“, ani logickou „korektností“, a která k tomu, aby mohla fungovat, vyžaduje: soustavu souřadnic (která přísně vzato není faktem, stavem věcí nebo dokonce nějakým objektem, nýbrž principem diferenciací); subjekt (nikoli mluvící vědomí, ani autorova formulace, nýbrž pozice, která za jistých podmínek může být vyplněna libovolnými individualitami); přidružené pole (které není reálným kontextem formulace, situací, v níž byla artikulována, nýbrž oblastí koexistence s jinými výpověďmi); materialitu (která není pouhou substancí či podkladem artikulace, nýbrž statutem, pravidly přepisu, možnostmi užití a opakovaného použití). Takže to, co bylo popsáno jako diskursivní formace, jsou přísně vzato skupiny výpovědí. To znamená soubory verbálních performancí, jež spolu nejsou spojeny na

rovině *vět* gramatickými (syntaktickými či sémantickými) souvislostmi; nejsou spojeny ani na rovině *tvrzení* logickými souvislostmi (formou formální koherence či propojení pojmů); nejsou spojeny ani na rovině *formulace* psychologickými souvislostmi (identitou forem vědomí, trvalostí způsobu uvažování či opakováním projektu); ale jsou spojeny na rovině *výpovědi*. Na rovině, která implikuje možnost definovat obecný režim, jímž se řídí jejich objekty, formu rozptýlení, která pravidelně rozděluje to, o čem mluví, systém jejich souřadnic; na rovině, která implikuje definování obecného režimu, jímž se řídí různé způsoby vypovídání, možné rozdělení subjektivních pozic a systém, který je definuje a předepisuje; na rovině, která implikuje možnost definovat obecný režim pro všechny jejich přidružené oblasti, pro všechny formy následnosti, současnosti, opakování, jež jsou pro ně možné, a systém, který všechna tato pole koexistence navzájem spojuje; a konečně na rovině, která implikuje, že je možné definovat obecný režim, jemuž je podřízen statut těchto výpovědí, způsob, jakým jsou institucionalizovány, přijímány, používány, opakovaně využívány, navzájem kombinovány, modus, podle něhož se stávají objekty přivlastnění, nástroji touhy či zájmu, prvky strategie. Popisovat výpovědi, popisovat funkci vypovídání, jejímž nositelem jsou, analyzovat podmínky, za nichž tato funkce pracuje, obsáhnout rozmanité oblasti, které tato funkce předpokládá, a způsob, jímž se tyto oblasti artikulují, znamená odkrýt to, co by se mohlo individualizovat jako diskursivní formace. Anebo ješ-

tě — což je totéž, avšak řečeno v opačném pořadí: diskursivní formace je obecný systém vypovídání, jež řídí skupinu verbálních performancí; systém, který není tím jediným, co tuto skupinu řídí, neboť ta se nadto podřizuje, v souladu se svými dalšími dimenzemi, logickému, lingvistickému a psychologickému systému. To, co bylo definováno jako „diskursivní formace“, frázuje pole vyřčeného na specifické rovině výpovědi. Čtyři směry, v nichž je analyzována (formování objektů, formování pozic subjektu, formování pojmů a formování strategických rozhodnutí), odpovídají čtyřem oblastem, v nichž působí funkce vypovídání. A jsou-li diskursivní formace nezávislé ve vztahu k velkým rétorickým jednotkám, jako je text nebo kniha, nejsou-li podřízeny přísnosti deduktivní architektury, nejsou-li identifikovány s dílem nějakého autora, pak proto, že vnášejí do hry rovinu vypovídání spolu s regularitami, které ji charakterizují, a nikoli gramatickou rovinu vět, ani logickou rovinu tvrzení, ani psychologickou rovinu formulací.

Na tomto základě můžeme rozvinout několik tvrzení, jež jsou jádrem těchto analýz.

1. Lze říci, že určování diskursivních formací, nezávisle na jiných možných principech sjednocení, odhaluje specifickou rovinu výpovědi; lze však rovněž říci, že popis výpovědi a způsob, jakým je organizována rovina vypovídání, vedou k individualizaci diskursivních formací. Oba tyto přístupy jsou stejně dobře odůvodnitelné a jsou reverzibilní. Analýza vý-

povědi a analýza diskursivní formace jsou ustaveny korelativně. Teprve až nadejde doba pro založení teorie, bude nutné definovat deduktivní řád.

2. Výpověď patří k diskursivní formaci, tak jako patří věta k textu a tvrzení k deduktivnímu celku. Ale zatímco regularita věty je definována zákony jazyka a regularita tvrzení zákony logiky, regularita výpovědi je definována samotnou diskursivní formací. Příslušnost výpovědi k určité diskursivní formaci a zákony, které ji řídí, jsou jedna a táž věc; není to paradoxní, protože diskursivní formace není charakterizována principy konstrukce, nýbrž rozptýlením faktů, protože není pro výpovědi podmínkou možnosti, nýbrž zákonem koexistence, a protože výpovědi nejsou zaměnitelné prvky, ale skupiny charakterizované svou modalitou existence.

3. Nyní tedy můžeme dát plný smysl definici „diskursu“, kterou jsme předvedli výše. Diskursem/budeme nazývat skupinu výpovědí, pokud patří ke stejné diskursivní formaci; netvoří nekonečně opakovatelnou rétorickou či formální jednotku, jejíž objevení se či historické využití se může ohlašovat (a je-li to nutné, může být vysvětleno); je tvořen omezeným počtem výpovědí, pro něž může být definován soubor podmínek jejich existence. Diskurs v tomto smyslu není ideální, nečasovou formou, jež by navíc měla svou historii; problém tedy nespočívá v tom, ptát se jak a proč se mohl objevit a projevit v tomto časovém úseku; je to v každém ohledu záležitost historie —

fragment historie, jednota a diskontinuita historie samé, otevírající spíš problém svých vlastních hranic, rozdělení, transformací, specifických modů temporality než problém svého náhlého vpádu do prostředí spoluviny s časem.

4. Nakonec můžeme nyní přesněji definovat to, co jsme nazvali „diskursivní praxe“. Ta nesmí být zaměňována s expresivní operací, pomocí níž individuum formuluje nějakou ideu, touhu, představu; ani s rozumovou aktivitou, jež může operovat v systému odvozování; ani s „kompetencí“ mluvčího subjektu, s níž konstruuje gramatické věty; je to soubor anonymních, historických pravidel, vždy určených v prostoru a čase, který definoval danou periodu a podmínky působení funkce vypovídání v daném sociálním, ekonomickém, geografickém či lingvistickém prostředí.

Nyní mi zbývá obrátit analýzu a po přiřazení diskursivních formací výpovědím, které popisují, hledat v jiném směru, tentokrát ve směru k vnějšku, legitimní užití těchto pojmů: co může být díky nim objeveno, jaké místo mohou zaujmout mezi jinými metodami popisu, do jaké míry mohou modifikovat a přestavět oblast dějin idejí. Ale než provedu tento obrat, a abych ho mohl provést s větší jistotou, zdržím se ještě trochu v dimenzi, kterou právě zkoumám, a pokusím se definovat, co tato analýza funkce vypovídání a formací, jež rozčleňuje, vyžaduje a co vylučuje.

4. VÝJIMEČNOST, EXTERIORITA, KUMULACE

Analýza vypovídání bere v úvahu účinek výjimečnosti.

Analýza diskursu se nejčastěji odehrává ve dvojím znamení totality a nadbytku. Ukazuje se, jak různé texty, jimiž se zabýváme, na sebe navzájem odkazují, organizují se do jedinečného tvaru, vstupují do souhry s institucemi a praktikami a nesou významy, jež mohou být společné celé jedné epoše. Každý uvažovaný prvek je přijímán jako výraz totality, k níž náleží a která jej přesahuje. Rozmanitost toho, co je vyřčeno, je tudíž nahrazována jistým druhem velkého uniformního textu, jenž dosud nebyl artikulován a který poprvé vynáší na světlo to, co lidé „chtěli říct“ nejen ve slovech a textech, v rozpravách a spisech, nýbrž i v institucích, praktikách, technikách a v předmětech, jež vyráběli. Vzhledem k tomuto implicitnímu, svrchovanému a sdílenému „smyslu“ se výpovědi zdají být ve svém rozmnožení nadbytečné, neboť právě k tomuto smyslu všechny odkazují a jedině tento smysl zakládá jejich pravdivost: nadbytek označujících prvků ve vztahu k jedinečnému označovanému. Avšak protože je tento první a poslední smysl netečný vůči zjevným formulacím, protože se

ukrývá pod tím, co se ukazuje, a protože se potají zdvojuje, proto v sobě každý diskurs skrývá moc říkat něco jiného, než co řekl, a shrnovat tak pluralitu smyslu: nadbytek označovaného ve vztahu k jedinečnému označujícímu. Studovaný diskurs je tedy současně plností i neomezeným bohatstvím.

Analýza výpovědí a jejich diskursivních formací otevírá zcela opačný směr: chce určit princip, na jehož základě se mohly objevit jediné ty soubory označujících, jež byly výpověďmi. Snaží se stanovit zákon výjimečnosti. Takový úkol zahrnuje několik aspektů:

— Zákon je založen na principu, že nikdy není řečeno *vše*; vzhledem k tomu, co by mohlo být v přirozeném jazyce vysloveno, vzhledem k neomezenosti kombinací lingvistických prvků, jsou výpovědi (ať jakkoli početné) vždy nedostatečné; ve srovnání s gramatikou a bohatstvím slovní zásoby, jež je v dané epoše k dispozici, existuje vcelku jen relativně málo věcí, jež jsou řečeny. Musíme tedy hledat princip zředení, či přinejmenším nevyplnění pole možných formulací, které je otevřeno jazykem. Diskursivní formace se ukazuje zároveň jako princip frázování ve vzájemném proplétání diskursů a jako princip prázdnoty v poli řeči.

— Studujeme výpovědi na hranici, jež je odděluje od toho, co není řečeno, v naléhavosti, jež jim umožňuje vynořit se při vyloučení všech ostatních. Nejde o to, nechat promluvit mlčení, které je obklopuje, ani opětovně nalézt vše, co v nich a vedle nich umlklo nebo bylo umlčeno. Nejde ani o to, studovat překážky, které takovému odhalení bránily, zadržovaly takovou formulaci, potlačovaly takovou formu vypovídání, takový neuvědomovaný význam či racionalitu v průběhu dění, nýbrž definovat omezený systém přítomností. Diskursivní formace tedy není

rozvíjející se totalita, jež má vlastní dynamiku či specifickou potřebnost, jež s sebou nese ve formě nezformulovaného diskursu to, co už neříká, co ještě neříká nebo co okamžitě vyvrací; není vůbec bohatým a obtížným klíčením, nýbrž rozmístěním mezer, prázdných míst, absencí, mezí a řezů.

— Tato „vyloučení“ nicméně nejsou spjata s nějakým potlačením či represí; nepředpokládáme, že pod viditelnými výpověďmi je zahalené, co zůstává navždy skryto. Výpovědi nejsou analyzovány, jako by byly na místě jiných výpovědí, jež klesly pod linii možného vnošení, nýbrž tak, že jsou vždy na svém vlastním místě. Jsou umístěny v prostoru, jenž je naprosto otevřený a neobsahuje žádné zdvojení. Pod nimi není žádný text. Tedy žádný nadbytek. Oblast vypovídání je celá obsažena ve svém vlastním povrchu. Každá výpověď zde zaujímá prostor, který náleží jen jí. Popis nějaké výpovědi tedy nespočívá v nalezení něčeho neřečeného, jehož místo zaujímá, ani v tom, jak ji redukovat na tichý a společný text, nýbrž naopak v tom, zjistit jaké jedinečné umístění zaujímá, jaká rozvětvení v systému formací umožňují vyznačit její lokalizaci, jak je izolována v celkovém rozptýlení výpovědí.

— Tato výjimečnost výpovědí, mezerovitá a členitá forma pole vypovídání, fakt, že celkem málo věcí může být řečeno, to vše vysvětluje, proč výpovědi nejsou, tak jako vzduch který dýcháme, nekonečnou transparentností; jsou to naopak věci, jež jsou předávány a uchovávány, jež mají hodnotu a které se člověk snaží si přivlastnit; věci, které se opakují, reprodukují a transformují; kterým jsou připraveny předem ustavené okruhy a kterým je poskytován statut v institucích; věci, jež jsou zdvojeňovány nejen kopírováním nebo překladem, nýbrž i výkladem, komentářem a vnitřním rozmnožováním smyslu. Protože jsou výpovědi výjimečné, shromažďují se do totalit, jež je sjednocují, a znásobuje se smysl, nalézající se v každé z nich.

Na rozdíl od všech těchto interpretací, jejichž sama existence je možná jen díky faktické výjimečnosti výpovědí, které ji ovšem přehlížejí a berou si naopak za téma celistvé bohatství toho, co se říká, analýza diskursivních formací se obrací k této výjimečnosti samé; bere ji výslovně za svůj předmět; snaží se určit její jedinečný systém; a zároveň uvažuje o tom, že by ji bylo možné interpretovat. Interpretovat znamená reagovat jistým způsobem na nedostatek vypovídání a kompenzovat tento nedostatek rozmnožením smyslu; je to způsob, jak mluvit na základě výjimečnosti a navzdory ní. Ale analyzovat diskursivní formaci znamená hledat zákon tohoto nedostatku, znamená to vzít jej za měřítko a určit jeho specifickou formu. Je to v jistém smyslu zvažování „hodnoty“ výpovědí. Hodnoty, jež není definována svou pravdou, jež není posuzována přítomností tajemného obsahu; jež však charakterizuje jejich místo, schopnost cirkulace a změny, jejich možnost transformace nikoli pouze v ekonomii diskursu, nýbrž obecně ve správě výjimečných prostředků. V tomto smyslu přestává být diskurs tím, za co jej považuje exegetický přístup: nevyčerpatelnou pokladnicí, z níž lze donekonečna těžít nová, vždy naprosto nepředvídatelná bohatství; prozřetelností, jež vždy již promluvila a která, umíme-li naslouchat, dává zaslechnout prorocství, hledící nazpět: objevuje jako statek — konečný, vymezený, žádaný, použitelný —, jenž má svá pravidla zjevování, avšak také své podmínky přivlastnění a využití; statek, který počínaje svou existencí (a nikoli až ve svých „praktických uplatněních“) klade tudíž otázku moci;

statek, který je ze své podstaty předmětem boje, a to boje politického.

Jiným charakteristickým rysem je, že analýza výpovědí pojednává o výpovědích v systematické formě exteriority. Obvykle je historický popis vyřčených věcí zcela prostoupen opozicí vnitřku a vnějšku; a je plně ovládnán úkolem vrátit se od této exteriority — jež by byla nahodilostí nebo čistě materiální nutností, viditelným tělem či nejistým překladem — k podstatnému jádru interiority. Psát historii toho, co bylo řečeno, tedy znamená opakovat jiným způsobem práci výrazu: vystoupat od výpovědí, uchovaných v běhu času a rozptýlených v prostoru, k tomu niternému tajemství, jež jim předcházelo, uložilo se do nich a bylo jimi (ve všech významech tohoto slova) zrazeno. Tak bylo osvobozeno jádro zakládající subjektivitu. Subjektivita, jež zůstává vzhledem k manifestním dějinám vždy na ústupu a jež hledá pod událostmi jiné, vážnější, tajemnější, základnější dějiny, které mají blíže k původu a jsou lépe spjaty se svým konečným horizontem (a v důsledku toho lépe ovládají všechna svá určení). Tyto jiné dějiny probíhající pod dějinami, jež je neustále předcházejí a donekonečna soustřeďují minulost, lze snadno popsat — sociologicky či psychologicky — jako vývoj mentality; lze jim snadno přiřadit filosofický statut obnovování Logu či teleologie rozumu; a konečně lze se pokusit o jejich očištění v rámci problematiky stopy, jež by byla, předcházející každé promluvě, otevřenost vepsání a trhlinou času odkladu, což je vždy historicko-transcendentální téma, jež se objevuje stále znovu.

Téma, od něhož se analýza vypovídání snaží osvobodit, aby obnovila výpovědi v jejich čistém rozptýlení. Aby je analyzovala v bezpochyby paradoxní exterioritě, neboť ta neodkazuje k žádné doplňkové formě interiority. Aby je chápala v jejich diskontinuitě, aniž by je přitom musela vztahovat pomocí jednoho z oněch posunů, jež je vyřazují mimo a činí je nepodstatnými, k nějaké otevřenosti nebo fundamentálnější diferencii. Aby uchopila samotný jejich vpád na místě a v okamžiku, kdy se odehrál. Aby našla jejich dopad ve formě události. Spíš než o exterioritě bychom nepochybně měli mluvit o „neutralitě“; avšak toto slovo samo odkazuje příliš pohodlně k nejistotě víry, k vyhlazení či uzávorkování každé existenciální pozice, zatímco tu jde o nalezení onoho vnějšku, v němž se ve své relativní výjimečnosti, ve svém mezerovitém sousedství, ve svém rozloženém prostoru rozvrhují události vypovídání.

— Tento úkol přepokládá, že pole výpovědí není popisováno jako „překlad“ operací či procesů, jež se odehrávají jinde (vmyšlení lidí, v jejich vědomí či nevědomí, ve sféře transcendentálních konstitucí); nýbrž že je přijímáno ve své empirické skromnosti jako místo událostí, pravidelností, vstupování do vztahů, určitých modifikací, systematických transformací; zkrátka že nebude považováno za výsledek či stopu něčeho jiného, nýbrž za oblast praxe, jež je autonomní (spíš než závislá) a kterou lze popisovat na její vlastní úrovni (spíš než snažit se ji artikulovat podle něčeho jiného).

— Tento úkol rovněž předpokládá, že oblast vypovídání neodkazuje ani k individuálnímu subjektu, ani k nějakému kolektivnímu vědomí; nýbrž že je popisována jako anonymní pole,

jehož konfigurace definuje možné místo pro promlouvající subjekty. Výpovědi již nelze situovat vzhledem k suverénní subjektivitě, nýbrž je třeba v různých formách promlouvající subjektivity rozeznávat účinky vlastní poli vypovídání.

— V důsledku toho tento úkol předpokládá, že ve svých proměnách, v následných řadách, ve svých derivacích se pole výpovědí nepodřizuje časovosti vědomí jako svému nutnému modelu. Nemůžeme doufat — přinejmenším na této rovině a u této formy popisu —, že bychom mohli napsat dějiny toho, co bylo řečeno; dějiny, jež by byly plným právem zároveň svou formou, svou pravidelností a svou přirozeností dějinami individuálního či anonymního vědomí, dějinami projektu, dějinami systému intencí, dějinami souboru záměrů. Čas diskursů není překladem tajemného času myšlení do viditelné chronologie.

Analýza výpovědí se tedy uskutečňuje bez odkazování na cogito. Neklade si otázku, kdo mluví, kdo se tím, že mluví, ukazuje nebo skrývá, kdo uplatňuje tím, že se ujme řeči, svou svrchovanou svobodu, či kdo se podrobuje, aniž by to věděl, omezením, která nechápe. Ve skutečnosti se umísťuje na rovinu onoho „říká se“ — ovšem nesmíme tím rozumět nějaký obecný názor, nějakou kolektivní reprezentaci, jež by platila pro každé individuum; nesmíme to chápat ani jako mocný anonymní hlas, jenž by nutně promlouval v řeči každého, kdo něco řekl; nýbrž jako celek vyčítených věcí, vztahů, pravidelností a transformací, jež lze na této rovině pozorovat, jako oblast, v níž některé postavy, některá překřížení vyznačují jedinečné místo promlouvajícího subjektu a může jim být přiděleno jméno autora. „Nezáleží na tom, kdo

mluví“, ale to, co říká, neříká odkudkoli. To je nezbytná cena ve hře exteriority.

Třetí rys analýzy vypovídání: týká se specifických forem kumulace, jež nelze ztotožňovat ani s interiorizací ve formě vzpomínky, ani s netečnou totalizací dokumentů. Obvykle, když analyzujeme již realizované diskursy, uvažujeme o nich, jako by byly postiženy nějakou zásadní nehybností: uchovaly se díky náhodě anebo díky lidské péči a díky iluzím, jež si ti lidé činili o hodnotě a nesmrtelné důstojnosti svých slov; dnes jsou však pouhými rukopisy, nahromaděnými v prachu knihoven, jež spí spánkem, do něhož zapadají stále hloub již od chvíle, kdy byly vysloveny, od té doby, co byly zapomenuty a jejich viditelný účinek se ztratil v čase. Mohou být oživeny nanejvýš šťastnou náhodou díky opětovnému shledání s četbou; mohou se nanejvýš odhalit jako nositelé stop, jež odkazují k okamžiku jejich vyslovení; tyto jednou dešifrované stopy mohou nanejvýš pomocí jistého druhu paměti, jež jde napříč časem, osvobodit zaváté významy, myšlenky, touhy či přeludy. Tyto čtyři termíny: čtení — stopa — dešifrování — paměť (jakkoli je možné ten či onen z nich upřednostňovat a přisuzovat jednomu z nich jakýkoli metaforický rozsah, jenž mu dovoluje zahrnovat i tři ostatní) definují systém, jenž obvykle umožňuje vytrhnout minulý diskurs z jeho netečnosti a na okamžik znovu získat část jeho ztracené vitality.

Smyslem analýzy vypovídání totiž není probouzet texty z jejich nynějšího spánku, aby se zařikáváním stop, dosud čitelných na jejich povrchu, odkryl záblesk jejich zrození; jde jí naopak o to, sledovat

je během jejich spánku, vyzdvihovat spíš témata, jež tomuto spánku, tomuto zapomnění, tomuto ztracenému původu odpovídají, a zkoumat, jaký způsob existence může tyto výpovědi charakterizovat nezávisle na jejich vypovídání ve vrstvě času, do které patří, v níž jsou uchovány, znovu aktivovány a používány, a kde jsou též, což však nebylo jejich původním účelem, zapomenuty, případně dokonce zničeny.

— Tato analýza předpokládá, že jsou výpovědi chápány v *remanenci*, která je jim vlastní a která není vždy znovu aktualizovatelným odkazem k minulé události formulování. Říci, že výpovědi jsou remanentní, neznamená, že zůstávají v poli paměti či že lze znovu nalézt to, co mohly říci, nýbrž znamená to, že jsou zakonzervovány díky určitému počtu nosičů a materiálních technik (kniha je pouze jeden z příkladů), podle určitých typů institucí (z nichž jednou je knihovna) a s jistými statutárními modalitami (jež jsou různé podle toho, zda jde o náboženský text, právní nařízení či vědeckou pravdu). Znamená to také, že jsou uloženy v technikách, které je aplikují, v praktikách, které jsou od nich odvozeny, ve společenských vztazích, které jsou jimi konstituovány či modifikovány. Znamená to konečně, že věci již nemají stejný způsob existence, stejný systém vztahů k tomu, co je obklopuje, stejná schémata použití, stejné možnosti transformace poté, co byly jednou vysloveny. Místo aby podporovala navzdory času buď nahodilé nebo šťastné prodloužení existence, již byl původně vymezen pouhý okamžik, patří remanence plným právem k výpovědi; zapomenutí a destrukce jsou v jistém smyslu jen nulovým stupněm této remanence. A na pozadí, jež tato remanence konstituuje, se může odvíjet hra paměti a vzpomínání.

— Tato analýza rovněž předpokládá, že se o výpovědích pojednává ve formě *aditivit*, jež je specifikuje. Ve skutečnosti nejsou typy seskupení následných výpovědí všude stejné a nikdy ne-

pocházejí z pouhého nahromadění či juxtapozice následných prvků. Matematické výpovědi se nepřidávají k takovým výpovědím, jako jsou náboženské texty či soudní výnosy (jedny i druhé mají specifický způsob, jímž se skládají, likvidují, vylučují, doplňují, formují skupiny, jež jsou ve větší či menší míře nedělitelné, a poskytují si jedinečné vlastnosti). Tyto formy aditivity nadto nejsou dány jednou provždy a pouze jedné určité kategorii výpovědí: dnešní lékařská pozorování formují korpus, jež nepodléhá stejným zákonům kompozice jako sbírka případů v 18. století; moderní matematici neshromažďují své výpovědi podle stejného modelu jako Eukleidova geometrie.

— Analýza vypovídání nakonec předpokládá, že jsou brány v úvahu případy *rekurence*. Každá výpověď s sebou nese pole předchozích prvků, ve vztahu k nimž se situuje, jež však dokáže reorganizovat a redistribuovat podle nových vztahů. Tvoří si vlastní minulost, definuje v tom, co ji předcházelo, svůj vlastní původ, nově navrhuje to, co ji učinilo možnou či nutnou, vylučuje to, co je s ní neslučitelné. Předkládá tuto minulost vypovídání jako získanou pravdu, jako událost, jež se vyskytla, jako formu, již lze modifikovat, jako materiál k transformování nebo rovněž jako objekt, o němž lze mluvit atd. Ve vztahu ke všem těmto možnostem rekurence nepředstavují paměť a zapomnění, znovuodhalení smyslu či jeho potlačení, nějaké fundamentální zákony, nýbrž pouze jedinečné figury.

Popis výpovědí a diskursivních formací se tedy musí osvobodit od tak častého a vytrvalého obrazu návratu. Neklade si za cíl vrátit se znovu, navzdory času, jenž byl jen pádem, skrytostí, zapomenutím, dočasným zotavením či blouděním, vstříc zakládajícímu momentu, kdy promluva dosud nebyla zasazena v žádné materialitě, nebyla vůbec určena k přetrvání a zdržovala se v neurčité dimenzi otevřenosti. Nesnaží se konstituovat paradoxní okamžik druhého zrození již

výřčeného; neevokuje svítání namísto opakování. Pojednává naopak o výpovědích v masivní vrstvě kumulace, v níž jsou zachyceny a kterou přesto neustále modifikují, rozrušují, převracejí a někdy i zničí.

Popsat soubor výpovědí nikoli jakou uzavřenou a přeplněnou totalitu označování, nýbrž jako mezerovitý a členitý útvar; popsát soubor výpovědí nikoli ve vztahu k interioritě nějaké intence, myšlenky či subjektu, nýbrž podle rozptýlení exteriority; popsát soubor výpovědí proto, abychom v něm našli nikoli okamžik či stopu počátku, nýbrž specifické formy kumulace, to zcela jistě neznamená použít interpretaci, odkrýt základ, osvobodit akty konstituce; neznamená to ani stanovit racionalitu či chopit se nějaké teleologie. Znamená to ustavit to, co bych rád nazval *pozitivita*. Analyzovat diskursivní formaci tedy znamená zpracovávat soubor verbálních performancí, na rovině výpovědí a ve formě positivity, jež je charakterizuje; či stručněji, znamená to definovat typ positivity diskursu. Jestliže se tím, že nahradíme hledání totalit analýzami vzácnosti, téma transcendentálního založení popisem vztahů exteriority či otázky původu analýzou kumulací, stáváme pozitivisty, pak jsem pozitivistou rád a snadno se s pozitivismem shodnu. A tak mě vůbec nemrzí, že jsem několikrát použil (ačkoliv ještě poněkud naslepo) termín pozitivita, abych označil spleť, kterou se pokouším rozplést.

5. HISTORICKÉ a priori A ARCHIV

Pozitivita diskursu — jako v případě historie přírody, politické ekonomie či klinické medicíny — charakterizuje nějakou jednotku v průběhu doby a daleko širěji než individuální dílo, knihy a texty. Tato jednotka nám zajisté neumožňuje rozhodnout, kdo říká pravdu, kdo myslí přesně, kdo byl nejvíce v souladu se svými vlastními postuláty, zda Linné či Buffon, Quesnay či Turgot, Broussais nebo Bichat; ani nám neumožňuje říci, které z těchto děl bylo nejbližší svému původnímu či konečnému záměru nebo které formulovalo nejradikálněji všeobecný projekt vědy. Umožňuje však ukázat, do jaké míry hovořili Buffon a Linné (či Turgot a Quesnay, Broussais a Bichat) o „stejně věci“ díky tomu, že se pohybovali na „stejně rovině“, ve „stejně distanci“, používali „stejně pole pojmů“, vzájemně si oponovali na „stejném bitevním poli“; a naopak ukazuje, proč nelze říci, že Darwin mluvil o stejné věci jako Diderot, že Laennec je pokračovatelem Van Swietenena nebo že Jevons odpovídá fyziokratům. Definuje vymezený prostor komunikace. Prostor relativně úzký, neboť má daleko k rozsahu vědy zachycené v celém jejím historickém dění od jejího nejvzdálenějšího počátku až k bodu jejích dneš-

ních výdobytků; nicméně prostor přeci jen rozsáhlejší než soustava vlivů, jimiž mohl působit jeden autor na druhého, nebo než oblast zjevných polemik. Různá díla, jednotlivé knihy, celá ta masa textů, jež patří k téže diskursivní formaci — a tolik autorů, kteří se navzájem znají nebo ignorují, kritizují, jeden druhého znemožňují, vykrádají, setkávají se, aniž by si toho byli vědomi a tvrdošijně vplétají své jedinečné diskursy do osnovy, v níž zdaleka nejsou pány, její celek nechápu a o její šíři mají jen mlhavou představu — všechny tyto figury a rozmanité individuality nekomunikují pouze logickým zřetězením tvrzení, ani rekurencí témat, ani umíněností, jež je vlastní přenesenému, zapomenutému či znovu objevenému významu; komunikují formou pozitivivity svého diskursu. Či přesněji, tato forma pozitivivity (a podmínky působení funkce vypovídání) definuje pole, v němž se případně mohou uplatnit formální identity, tematické spojitosti, překlady pojmů, polemické výměny. Pozitivita tu tedy hraje roli toho, co bychom mohli nazvat *historické a priori*.

Položíme-li vedle sebe tato dvě slova, působí to poněkud křiklavým dojmem; mám tím na mysli *a priori*, jež není podmínkou platnosti soudů, nýbrž podmínkou reality výpovědí. Nejde o to, najít něco, co by umožnilo legitimizovat nějaké tvrzení, nýbrž izolovat podmínky objevování se výpovědí, zákon jejich koexistence s ostatními, specifickou formu jejich modu bytí, principy, podle nichž přetrvávají, transformují se i mizí. Nikoli *a priori* pravd, jež nemusely být nikdy řečeny, které nebyly nikdy reálně dané ve zkušenosti,

nýbrž *a priori* historie, jež je dána, neboť je historií toho, co bylo vskutku řečeno. Důvodem pro užití tohoto poněkud barbarského termínu je skutečnost, že toto se musí *a priori* týkat výpovědí v jejich rozptýlení, ve všech trhlinách, jež byly otevřeny jejich nesoudržností, v jejich překrývání a jejich vzájemném přemisťování, v jejich simultaneitě, kterou nelze unifikovat, a v jejich následnosti, jež se nedá odvodit; mělo by se zkrátka týkat skutečnosti, že diskurs nemá jen smysl či pravdu, nýbrž také historii, a to specifickou historii, která jej neodkazuje k zákonům vnějšího dění. Musí například ukázat, že dějiny gramatiky nejsou projekcí do pole jazyka a jeho problémů, projekcí historie, jež by byla obecně vzato historií rozumu či mentality, projekcí historie, kterou sdílí s medicínou, mechanikou či teologií, nýbrž že přináší typ historie — formu rozptýlení v čase, modus následnosti, stability a znovuoživení, rychlost odvíjení či rotace —, jež k diskursu patří a je pro něj charakteristická, ačkoli nepostrádá vztahy k ostatním typům dějin. Navíc toto *a priori* historicitě neuniká: nevytváří nad událostmi, na nehybných nebesích nečasovou strukturu; definuje se jako soubor pravidel, jež charakterizují diskursivní praxi: ovšem tato pravidla se nevnučují zvnějšku prvkům, které udržují ve vzájemných vztazích; jsou obsažena právě v tom, co spojují; a pokud se s nejnepatrnějším prvkem nemodifikují, pak sama modifikují tyto prvky a spolu s nimi se transformují na určitých rozhodujících prazích. *A priori* pozitivit není pouze systémem časového rozptýlení, je samo o sobě transformovatelným souborem.

Oproti formálním *a priori*, jejichž kompetence se šíří nenahodile, je historické *a priori* čistě empirická figura; avšak na druhé straně, protože umožňuje uchopit diskursy na základě zákona jejich skutečného vznikání, musí umožňovat také postižení faktu, že takový diskurs může v daném momentě přijmout a uvést v činnost, nebo naopak vyloučit, zapomenout či nereflektovat tu či onu formální strukturu. Nemůže vypovídat (prostřednictvím nějaké psychologické či kulturní geneze) o formálních *a priori*; umožňuje však pochopit, jak mohou v historii existovat body propojení, místa vložení, vpádů, či vynoření se, oblasti či příležitosti uvedení formálních *a priori*, a pochopit, jak může být tato historie nikoli absolutně vnější nahodilostí, nikoli nutností formy rozvíjející svou vlastní dialektiku, nýbrž specifickou regularitou. Nic by tedy nebylo příjemnější, ovšem ani nepřesnější, než považovat toto historické *a priori* za *a priori* formální, které by navíc bylo obdařeno dějinami: velká nehybná a prázdná figura, jež se náhle vynořila na povrchu času, která vládla lidskému myšlení tyraní, jíž nelze uniknout, a která později náhle zmizela vinou úpadku, který nic nenaznačovalo ani nepředcházelo: synkopická transcendentála, hra blízkajících forem. Formální *a priori* a *a priori* historické nejsou ani na stejné rovině, ani stejné povahy: pokud se protínají, pak proto, že obývají dvě různé dimenze.

Oblast výpovědí takto artikulovaná podle historických *a priori*, charakterizovaná rozdílnými typy pozitivivity a frázovaná odlišnými diskursivními formacemi už nemá podobu monotóní a donekonečna pokraču-

jící roviny, kterou jsem jí dal na začátku, když jsem mluvil o „povrchu diskursu“; také se již neukazuje jako netečný, hladký a neutrální element, z něhož se postupně vynořují témata, ideje, pojmy a poznatky, každý v souladu se svými vlastními pohyby či hnán nějakou skrytou dynamikou. Zabýváme se teď komplexním objemem, v němž se diferencují různorodé oblasti a kde se podle specifických pravidel rozvíjejí praktiky, jež se nemohou překrývat. Namísto sledování, jak se ve velké mytické knize dějin seřazují slova, jež překládají do viditelných znaků myšlenky utvářené jindy a jinde, máme zde, v masivní vrstvě diskursivních praktik, systémy, jež zavádějí výpovědi jako události (se svými podmínkami a vlastní oblastí zjevování) a věci (se svými možnostmi a se svým polem použití). Všechny tyto systémy výpovědí (na jedné straně události, na druhé straně věci) navrhuji nazývat **archivy**.

Tímto termínem nemám na mysli souhrn všech textů, které nějaká kultura střežila a měla při ruce jako dokumenty své vlastní minulosti či jako doklad své trvalé identity; nemám tím na mysli ani instituce, které v dané společnosti umožňují zaznamenávat a konzervovat ty diskursy, jež chceme uchovat v paměti a udržovat volně přístupné. Jde naopak spíš o to, co způsobilo, že se tolik vyřčených věcí, které říkalo tak dlouho tolik lidí, nevynořilo podle stejných zákonů myšlení nebo za stejného uspořádání okolností, je prostě na rovině verbálních performancí nesignalizují to, co se mohlo odvíjet v řádu ducha či v řádu věcí, nýbrž že se objevily díky celé soustavě vztahů,

jež jsou ve vlastním smyslu charakteristikami roviny diskursu; že místo aby byly pomocnými figurami, poněkud náhodně naroubovanými na mlčenlivé procesy, rodí se podle specifických pravidel; že zkratka máme-li věci, jež byly vyřčeny — a pouze tyto —, neměli bychom pro ně hledat bezprostřední důvod ve věcech, které jsou jimi řečeny, či v osobách, které je vyslovily, ale v systému diskursivity, v možnostech a nemožnostech vypovídání, jež tento systém zajišťuje. Archiv je především zákon toho, co může být řečeno, systém, který vládne zjevování se výpovědí jako singulárních událostí. Ale archiv je také tím, co způsobuje, že se všechny tyto řečené věci nehromadí donekonečna v amorfní mnohosti, že se již více nevpisují do nepřerušované linearity, a nemizí jen díky nahodilým vnějším nehodám, nýbrž že se seskupují do různých tvarů, že se navzájem skládají podle mnoha různých vztahů, že se udržují nebo ztrácejí podle specifických pravidel; tím, co způsobuje, že nepostupují s časem stejným krokem, ale že ty, jež září příliš silně jako blízké hvězdy, k nám ve skutečnosti přicházejí z velké dálky, zatímco jiné, zcela současné, jsou již velice vybledlé. Archiv není tím, co událost výpovědi navzdory jejímu okamžitému unikání chrání a uchovává ji pro budoucí paměť v jejím postavení uprchlíka; je tím, co v samotném kořeni výpovědi—události a v těle, v němž se klade, definuje od počátku *systém její schopnosti vypovídat*. Archiv není ani tím, co shromažďuje prach výpovědí, které se staly opět netečnými, a co umožňuje případný zázrak jejich zmrtvýchvstání; je tím, co definuje modus uskutečnění výpovědi—věci, je sys-

témem jejího fungování. Aniž by sjednocoval vše, co bylo řečeno, do ohromného chaotického mumlání diskursu, aniž by byl pouze tím, co nás ujišťuje, že existujeme uprostřed právě probíhajícího diskursu, je archiv tím, co rozlišuje diskursy v mnohosti jejich existence a specifikuje je v jejich vlastním trvání.

Mezi *jazykem*, jež definuje systém konstrukce možných vět, a *korpusem*, pasivně shromažďujícím pronesená slova, definuje *archiv* specifickou rovinu: rovinu praxe, která nechává mnohost výpovědí zjevovat se jako množství pravidelných událostí, jako množství věcí, připravených ke zpracování a k manipulaci. Tato rovina nemá váhu tradice; neustavuje mimo prostor a čas knihovnu všech knihoven; není však ani vlídným zapomením, jež otevírá všem dalším promluvám pole pro uplatňování jejich svobody; umožňuje, aby se mezi tradicí a zapomením objevila pravidla praxe, jež dovoluje výpovědím přetrvat a pravidelně se modifikovat. Je to *obecný systém formování a transformování výpovědí*.

Je zřejmé, že archiv společnosti, kultury, či civilizace nelze popsat vyčerpávajícím způsobem; podobně ani archiv celé jedné epochy. Na druhé straně je pro nás samotné nemožné popsat náš vlastní archiv, protože se nachází uvnitř pravidel, podle nichž mluvíme, protože poskytuje tomu, o čem můžeme mluvit — a sobě samému jako předmětu našeho diskursu — mody zjevování, formy existence a koexistence, systém kumulace, dějinnost a zmizení. Archiv nelze popsat v jeho celkovosti; ale je nevyhnutelný ve své přítomnosti. Vynořuje se ve zlomcích, oblas-

tech a rovinách, nepochybně tím lépe a ostřeji, čím delší doba nás od něj dělí: koneckonců nebýt výjimečnosti dokumentů, potřebovali bychom pro analýzu mnohem větší časový odstup. Jak si přesto může tato deskripce archivu činit nárok na platnost, jak může vyvětlit to, co ji umožňuje, rekonstruovat místo, ze kterého sama mluví, kontrolovat svá práva a povinnosti, dokazovat a vypracovávat své pojmy — přinejmenším v té fázi zkoumání, kdy může definovat své možnosti pouze v momentě jejich uplatnění —, trvá-li na tom, že bude popisovat výlučně ty nejbzdálenější horizonty? Neměla by se co nejvíce přiblížit té pozitivitě, které je sama podřízena, a tomu systému archivu, který dnes umožňuje mluvit o archivu obecně? Neměla by objasnit, byť mimoděk, pole vypovídání, jehož je sama součástí? Analýza archivu tedy zahrnuje privilegovanou oblast: je nám nablízku, ale zároveň mimo naši skutečnost, je hranicí času, která obklopuje naši přítomnost, která ji přesahuje a ukazuje ji v její jinakosti; je tím, co nás zvnějšku vymezuje. Popis archivu rozvíjí své možnosti (a moc nad svými možnostmi) na základě diskursů, které právě přestaly být našimi diskursy; práh jeho existence je stanoven řezem, jenž nás odděluje od toho, co už nemůžeme říkat, a od toho, co spadá mimo naši diskursivní praxi; začíná ve vnějšku našeho vlastního jazyka; jeho místem je odchylka našich vlastních diskursivních praktik. V tomto smyslu je pro naši diagnózu cenný. Nikoliv proto, že by nám umožnil vytvořit tabulku našich distinktivních rysů a předem načrtnout tvar, jaký budeme v budoucnosti mít. Ale

zbaví nás našich spojitostí; rozpustí tuto dočasnou identitu, v níž se tak rádi sami pozorujeme, abychom odvrátili historické zlomy; zpřetrhá vlákno transcendentálních teleologií; a tam, kde antropologické myšlení zkoumalo bytí člověka či jeho subjektivitu, nechá zazářit jiné a vnějšek. Takto chápaná diagnostika nestanovuje prohlášení naší identity pomocí soustavy distinkcí. Stanovuje, že jsme diferencí, že náš rozum je diferencí diskursů, naše historie diferencí časů, naše já diferencí masek a že difference zdaleka není zapomenutý a znovuobjevený počátek, nýbrž právě toto rozptýlení, jímž jsme a které způsobujeme.

Odкрыtí archivu, vždy nedokonalé, nikdy zcela dokončené, formuje obecný horizont, k němuž patří popis diskursivních formací, analýza pozitivit, vyznačování pole vypovídání. Právo slov — jež se neshoduje s právem filologů — tak autorizuje pojmenování všech těchto výzkumů termínem *archeologie*. Tento termín nepodněcuje k pátrání po nějakém počátku; nespojuje analýzu s nějakým výkopem či geologickou sondou. Označuje obecné téma popisu, který zkoumá „již řečené“ na rovině jeho existence: funkci vypovídání, jež se v tomto „již řečeném“ uplatňuje, diskursivní formaci, ke které přísluší, obecný systém archivu, z něhož pochází. Archeologie popisuje diskursy jako specifické praktiky v živlu archivu.